

ПРЕВЕНЦИЈА, ИДЕНТИФИКАЦИЈА, ПРИЈАВУВАЊЕ И УПАТУВАЊЕ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА: ПРЕГЛЕД НА НАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗМИ ЗА ОДГОВОР

Овој проект е финансиран
од Европската Унија

ПРЕВЕНЦИЈА, ИДЕНТИФИКАЦИЈА,
ПРИЈАВУВАЊЕ И УПАТУВАЊЕ ВО СЛУЧАИ
НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА: ПРЕГЛЕД НА
НАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗМИ ЗА ОДГОВОР

ФИНАЛЕН ИЗВЕШТАЈ

Мај 2018

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски», Скопје

364.63-053.2-2/-7(047.31)

342.7-053.2(047.31)

ПРЕВЕНЦИЈА, идентификација, пријавување и упатување во случаи на насилство врз деца : преглед на национални механизми за одговор :

финален извештај / [автори Стивен Џејмс Минтон ... и др.] - Скопје :

Канцеларија на УНИЦЕФ, 2018. - 64 стр. ; 30 см

Фусноти кон текстот. - Автори: Стивен Џејмс Минтон, Елена Димушевска, Санела Шкријељ, Вера Димитриевска. - Библиографија: стр. [61-63]

ISBN 978-608-4787-16-7

1. Џејмс Минтон, Стивен [автор] 2. Димушевска, Елена [автор] 3. Шкријељ, Санела [автор] 4. Димитриевска, Вера [автор]
а) Насилство врз деца - Превенција и заштита - Извештаи б) Права на детето - Извештаи COBISS.MK-ID 107137290

Овој извештај е подготвен во рамките на активностите спроведени од страна на Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство „Глас против насилство“, со финансиска поддршка од Европска Унија и УНИЦЕФ. Ставовите изразени во овој документ, не треба на кој било начин, да се сметаат за одраз на официјалниот став на УНИЦЕФ или на Европската Унија. Европската Унија не е одговорна за било каква употреба што може да се направи со информациите содржани во документот.

Овој проект е финансиран од Европската Унија

ПРЕДГОВОР

Насилството врз децата е глобален проблем. Со Целите за одржлив развој сите нации низ светот се обврзаа да го искоренат до 2030 година. Не само затоа што насилството врз децата е неправедно или затоа што е прекршување на човековите права, туку и затоа што нашето разбирање за човековиот развој се зголеми во изминатите декади – научивме дека најголемата закана за луѓето да го достигнат својот потенцијал е насилството во детството.

Од денот кога се раѓаат, децата се биолошки програмирани да гравитираат кон своите родители. Емоционалниот, когнитивниот и социјалниот развој на децата се одвива во рамки на длабоката грижлива поврзаност со примарните згрижувачи. Кога детето е емоционално отфрлено или кога доживува неред и насилство во домот, тоа го нарушува неговиот развој, самодоверба и способноста за учење. Децата изложени на насилство, занемарување или дисфункционално родителство стануваат возрасни лица со полоши исходи во однос на здравјето, образованието, врските и постои поголема веројатност да бидат изложени на криминал, експлоатација и зависност. Економистите проценуваат дека трошоците за слабите резултати на возрасните предизвикани од негативните искуства во детството се околу 8% од БДП или 7 трилиони американски долари глобално годишно.

Според податоците на УНИЦЕФ, во повеќето земји на Западен Балкан, 1 од 3 деца е физички казнувано. Во земјава односот е 1 од 2. Студијата на Светската здравствена организација со ученици спроведена и во Албанија, Србија, Црна Гора, покажа дека во земјава е највисока стапката, односно 30 отсто од учениците рекле дека се почувствувале запоставени во домот. Се соочуваме и со други предизвици како што се заведување со цел злоупотреба (grooming), криминал преку интернет, врсничко насилство во училиште, експлоатација и институционално запоставување во детските домови.

Заштитата на децата од сите форми на насилство насекаде не е само морално исправна, тоа е во наш директен економски и општествен интерес. Земјите со високи перформанси ги ставаат раниот детски развој и заштитата од насилство во центарот на нивните јавни политики. Тие го спречуваат насилството пред да се случи со тоа што овозможуваат родителите да бидат свесни за штетата што насилството, занемарувањето и дисфункционалното родителство ја прават врз развојот на нивното дете. Тие исто така обезбедуваат заедниците и јавните служби да известуваат за насилство и занемарување кога го гледаат.

Во земјава, неодамнешна студија покажа дека две третини од професионалците кои потврдиле дека биле сведоци на насилство врз деца, не го пријавиле.

Затоа УНИЦЕФ ја нарача оваа студија: да ги идентификува и оцени националните перформанси во превенција, идентификација и упатување кога се пријавува насилство врз децата и да се дадат препораки за зајакнување на системот за заштита на децата. Се надевам дека овој извештај ќе придонесе за разбирање на обемот на проблемот и чекорите потребни за негово решавање и соодветен одговор на насилството врз децата.

Целото општество мора да ја преземе одговорноста за заштита на децата од насилство. Ако сме сведоци на насилство и не го пријавуваме, ние сме соучесници.

Убеден сум дека ако работиме заедно, како општество, во справувањето со ова зло, можеме да направиме насилството врз децата да биде дел од минатото.

Бенџамин Перкс
Претставник на УНИЦЕФ

СОДРЖИНА

БЛАГОДАРНОСТ	8
ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	9
ОСНОВА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ И ИСТРАЖУВАЧКИ ПРАШАЊА	9
МЕТОДОЛОГИЈА	11
РЕЗИМЕ НА ГЛАВНИТЕ НАОДИ	11
ПРЕПОРАКИ	13
ГЛАВНИ РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА ЗА НАОДИТЕ	15
СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА	15
ОПШТИ НАОДИ	15
Дефинирање на насилство и насилство врз деца	15
Процедури за справување со случаи на насилство врз деца и насилство врз деца во системот за заштита на децата	16
Прашања за пријавување, споделување документација и упатување	20
Проценка на зачестеноста на насилството врз децата во системот за заштита на децата	25
Образовна позадина и специфична обука	25
Влијанието на работата со случаи на насилство врз деца врз животот на испитаниците	25
Механизми за следење и супервизија	26
Познавање на јавните политики и интерните протоколи	26
Улогата на Народниот правобранител	27
Гледишта за влијанието на факторите на еднаквост во случаи на насилство врз деца	27
Перспективи за добри и најдобри практики во случаи на насилство врз деца	29
Забелешки за интервјуата од страна на членовите на професионалната мрежа на истражувачи	30
СПЕЦИФИЧНИ НАОДИ ПО СЕКТОРИ	30
Здравствени работници	30
Социјални работници	31
Наставници и други практичари од образование	32
Судии	32
Јавни обвинители	33
Полициски службеници	34
СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО ИНСТИТУЦИИ ЗА ДЕЦА	34
Разбирање на насилство врз деца	34
Протоколи и водичи	35
Механизми за супервизија во смисла на идентификација, упатување и пријавување на случаи на насилство	35
Прашања за род и други фактори на еднаквост во однос на идентификација, упатување и пријавување на случаи на насилство	35
Меѓусекторска соработка	36
Влијание врз стручните работници	36
Перспективи за добри практики	36
Препораки на учесниците во интервјуата за подобрување на системот за заштита и професионален развој	36
ИДЕНТИФИКУВАНИ КЛУЧНИ ЧИНТЕЛИ	36
Разбирање на насилството врз децата	36
ЗА ЕФЕКТИВНОСТА НА ПОСТОЕЧКИТЕ МЕРКИ	41
ВЛИЈАНИЕТО НА РОДОТ И ДРУГИТЕ ФАКТОРИ НА РАМНОПРАВНОСТ	43
ПРОЦЕНКИ НА „ДОБРИ“ И „НАЈДОБРИ“ ПРАКСИ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ОПШТО	45
ПРОЦЕНКИ НА „ДОБРИ“ И „НАЈДОБРИ“ ПРАКСИ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦА	48
НАВРАЌАЊЕ НА ИСТРАЖУВАЧКИТЕ ПРАШАЊА	50

ПРЕПОРАКИ	53
ОПШТИ ПРЕПОРАКИ	53
СПЕЦИФИЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ	53
ПРЕПОРАКИ ЗА ЗДРАВСТВЕНИ РАБОТНИЦИ	53
ПРЕПОРАКИ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАБОТНИЦИ	54
ПРЕПОРАКИ ЗА НАСТАВНИЦИ И ДРУГ ОБРАЗОВЕН КАДАР	55
ПРЕПОРАКИ ЗА ПОЛИЦИСКИ СЛУЖБЕНИЦИ	55
ПРЕПОРАКИ ЗА ПЕРСОНАЛОТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА ДЕЦА	55
ПРЕПОРАКИ ЗА КЛУЧНИТЕ ЧИНТЕЛИ	56
Разбирање на насилството врз децата	56
За ефективноста на постоечките мерки	58
Влијанието на родот и другите фактори на еднаквост	59
Проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаите на насилство врз деца општо.....	59
Проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата	60
РЕФЕРЕНЦИ	61

БЛАГОДАРНОСТ

Минатата година многу луѓе помогнаа во подготовката на оваа студија на различни начини: преку спроведување интервјуа, пишување извештаи, преку споделување на нивните искуства и знаења за прашањата на насилство врз децата, како и со внесување на податоци или друга логистичка и техничка поддршка. Би сакале да им се заблагодариме за нивната посветена работа и напори во текот на целиот процес, како и во финализирањето на студијата.

Автори: Д-р Стивен Џејмс Минтон, Елена Димушевска, Санела Шкријељ, Вера Димитриевска

Логистичка поддршка од канцеларијата на Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство во Скопје: Николовска Андијана, Саит Зурија, Трајановска Љупка.

Проектни истражувачи: Балшиќевска Маја, Димитриевска Вера, Димитровска Наташа, Димушевска Јована, Дода Кристина, Дуковска Сандра, Габер Калинка, Ѓеоргиевска Стефани, Ивановска Фросина, Јоноски Лилјана, Костадиновски Бобан, Нушков Кристијан, Петкова Александра, Плечиќ Беќарова Кристина, Поповска Сачкарска Ленка, Шајновски Никола, Стојановска Деспина, Тромпеска Маја.

Тим за внес на податоци: Балшиќевска Маја, Димитриевска Вера, Димитровска Наташа, Гајиќ Благица, Петкова Александра, Плечиќ Беќарова Кристина.

Преведувачи: Христовска Маја, Ѓуровска Брајовиќ Злата.

Софтвер експерт: Кристефер Стојановски

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

ОСНОВА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ И ИСТРАЖУВАЧКИ ПРАШАЊА

Проблемот со насилството врз децата е глобален. Светската здравствена организација (2002) наведува типологија со широка употреба за начините на кои насилството може да биде нанесено, со тоа што злоупотребата (дела на искористување) има физички, сексуални и емоционални поттипови, додека запостапувањето (дела на исклучување) се смета за неуспех на детето за неговиот развој да му се обезбеди (онаму каде може да се стори тоа) здравје, образование, емоционален развој, исхрана, засолниште и безбедни услови за живеење. Во студија во која се користени податоци од 133 земји (покривајќи 6,1 милијарда луѓе, или 88% од глобалното население) Светската здравствена организација (2014) откри дека стапките на убиства за деца на возраст од 0 до 4 години и 5 - 14 години биле 2,7 и 1,5 на 100,000, но забележа дека „...смртните случаи и повредите се само дел од товарот“ (стр. 9), и значително, дека „...жените, децата и старите лица го носат товарот на нефатални последици од физичка, сексуална и психолошка злоупотреба“ (стр. 13). Претходен извештај од независен експерт на Обединетите нации, во кој беа вклучени податоци од најновите глобални истражувања, документираше дека (i) од 80 до 98 проценти од децата страдаат од физичко казнување во своите домови, при што третина или повеќе се соочуваат со тешко физичко казнување; (ii) 150 милиони девојчиња и 73 милиони момчиња на возраст под осумнаесет години доживеале сексуално насилство во текот на 2002 година; и (iii) 218 милиони деца биле вклучени во работа, од кои 126 милиони во опасна работа, 5,7 милиони деца биле вклучени во присилна или принудна работа, 1,8 милиони во проституција и

порнографија, а 1,2 милиони биле жртви на трговија со луѓе; и (iv) најмалку 106 земји не ја забраниле употребата на телесно казнување во училиштата. Врсничкото насилство во училиштата, вклучувајќи „булинг“, исто така се истакнува на меѓународно ниво; во неодамнешниот мета-преглед на големи студии спроведени во западните земји, Menesini & Salmivalli (2017) сугерираат дека помеѓу четири и девет проценти од децата на училишна возраст често се вклучени во извршување „булинг“ и дека меѓу девет и 25 проценти изјавиле дека биле жртви на „булинг“.

Во моментот, не постојат доволно емпириски податоци за инциденцата, застапеноста и типологијата на насилството врз децата во земјата, а исто така има и недостаток на проценка на ефективност на постојните системи и сервиси за заштита. Значајно е дека УНИЦЕФ (2005) откри дека над 40 проценти од клучните владини институции одговорни за откривање, пријавување и упатување на случаи на злоупотреба и насилство немале систем за официјално запишување и упатување на случаите на злоупотреба на деца. Иако оттогаш се направени повеќе иницијативи и документи за превенција на насилството и заштита на децата од злоупотреба, како и за борба против домашното насилство, друга студија на УНИЦЕФ (2014) покажа дека, според статистичките податоци собрани во земјата во 2011 година, 69 проценти од децата на возраст помеѓу две и четиринаесет години доживеале „насилна дисциплина“ во домот во текот на месецот пред испитувањето, а 56 проценти искусиле психолошка агресија. Во друга студија спроведена во земјата, Ралева, Пешевска и Сетхи (2013) покажале дека нивоата на детско искуство со злоупотреба се високи и дека ваквите негативни детски искуства се поврзани со ризиците за послабо здравје во подоцнежниот живот.

Горенаведениот извештај од независен експерт на Обединетите нации (2006) исто така послужи да се истакнат специфичните проблеми на насилство врз деца во системот за заштита на децата; во тој извештај се проценува дека дури 8 милиони деца во светот се во згрижувачка нега и дека тие деца се изложени на ризик од насилство и

запоставување од страна на вработените и службените лица одговорни за нивната благосостојба, со најчесто отсуство на жалби, мониторинг и механизми за инспекција и соодветна владина регулатива и надзор. Иако има недостаток од веродостојни податоци за прашањата за заштита на децата во земјата, значајно е дека (i) во земјата има околу 28,000 деца кои се смета дека се „под ризик“ (за кои се обезбедуваат различни услуги од социјална заштита во земјата); (ii) има околу 1,000 „деца на улица“, од кои 95 проценти се Роми; и (iii) и покрај другите модели што се на располагање, околу 400 деца сè уште се згрижени во институции (Извор: UNICEF TransMONEE, 2007). Иако постојат голем број законски и политички рамки во однос на насилството врз децата во земјата, вклучувајќи го и релативно новиот Закон за правда на деца (2013 година, кој беше направен да ги заштити децата од криминал, насилство и кршење на нивните права и слободи, да обезбеди заштита за децата сторители на кривични дела, за спречување на повторување на криминалното однесување и унапредување на социјализацијата, образованието и подобрувањето и да се обезбеди помош, грижа и заштита на децата пред судовите) и Законот за спречување, превенција и заштита од семејно насилство (2015) честопати се доведува во прашање степенот до кој одредбите на овие закони се, или можат да се, реализираат.

Општите цели на оваа студија беа (i) идентификување и проценка на државните механизми за одговор во превенција, идентификација, известување, упатување и заштита за случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата; и (ii) давање препораки за зајакнување на системот за заштита на децата и подобрување на заштитата на децата-жртви на сите форми на насилство во земјата. Поконкретно, истражувачките прашања кои се разгледуваа беа:

ИП1. Што би требало, или би можело, да се случува во однос на постоечките законски, политички и практични рамки?

ИП2. Како функционираат постојните законски, политички и практични рамки во однос на информирање и насочување на профе-

сионалната пракса на работниците во системот за заштита на децата во определениите сектори, поддржувајќи го мониторингот и надзорот (во смисла на достапност, најдобри практики и вклучување на Народниот правобранител) на таа професионална пракса?

ИП3. Како постојните законски, политички и практични рамки ја олеснуваат или претставуваат пречки за меѓусекторската соработка?

ИП4. Колку постојните законски, политички и практични рамки влијаат врз прашањата за родот и еднаквоста поврзани со случаите на насилство врз деца?

ИП5. Како практичарите во системот за заштита на децата го разбираат она што всушност се случува во нивната пракса (на пр., во однос на нивното разбирање и чувства за појавата на насилство врз деца, нивните лични искуства од нивната професионална пракса, нивните идеи за добра или најдобра пракса; психолошко, социјално и професионално влијание на нивната работа врз нив)?

ИП6. Како клучните чинители во земјата ги разбираат (i) постоечките законски, политички и практични рамки, и (ii) професионалната пракса во системот за заштита на децата?

ИП7. Според одговорите на претходните прашања, може ли да се дадат препораки за зајакнување на системот за заштита на децата и за подобрување на заштитата на децата-жртви на сите форми на насилство во земјата?

Истражувачкиот тим вклучен во оваа студија смета и се надева дека наодите од студијата ќе се користат за (i) разбирање на опсегот на проблемот поврзан со одговорот на насилството врз децата и идентификување на системските недостатоци на политичко и институционално ниво; (ii) помош на властите и невладините организации да направат долгорочни планови за превенција, одговор и заштита од насилство; и (iii) креирање на алатка за застапување за превенцијата од насилство врз децата да се постави високо на владината агенда во земјата.

МЕТОДОЛОГИЈА

При составувањето на овој извештај беа вклучени четири главни фази на собирање на податоци:

- (i) компоненти на канцелариско (деск) истражување;
- (ii) помеѓу мај и октомври 2017 година, собирање на искуствата (преку структурирани интервјуа) на 551 индивидуални работници во системот за заштита на деца во земјата (сектори на здравство, социјална заштита, образование, право (судии и обвинители) и полиција), за она што всушност се случува во нивната работа; како тие го разбираат она што се случува; и потенцијално да се добијат сугестии за она што би требало да се случува. Овие податоци беа собрани од страна на осумнаесет истражувачи кои беа регрутирани и обучени за овој проект, според стратегиските рамки за земање примероци во земјата во целина;
- (iii) помеѓу јули и септември 2017 година, собирање на искуствата (повторно преку структурирани интервјуа) на 18 стручни работници во системот за заштита на децата¹; повторно, за она што се случува во нивната работа; како тие го разбираат она што се случува; и потенцијално да се добијат нивни сугестии за она што би требало да се случува. Овие податоци беа собрани од страна на одговорната НВО; и
- (iv) дванаесет структурирани интервјуа кои ги водеше меѓународниот консултант со клучни чинители во земјата (идентификувани од страна на УНИЦЕФ и одговорната НВО) во Скопје во април 2017 година.

РЕЗИМЕ НА ГЛАВНИТЕ НАОДИ

Помеѓу 551 стручни работници во системот за заштита на децата имаше различни гледишта за тоа како треба да се дефинира насилството – со други зборови, како тоа се разбира – иако постоеше консензус за ставот дека физичкото и емоционалното (или психолошкото) насилство почесто се случуваат во рамките на системот за заштита на децата отколку надвор од него. Оп-

што беше прифатено дека рано искуство со насилство кое, за жал, го имаат висок процент од децата, е сведоштвото на семејно насилство и дека многу деца доживуваат вербално и врсничко насилство во училиштата. Повеќето сметаа дека најверојатно да го пријави насилството е самото дете жртва, па родителите на детето, а потоа наставниците; сепак, значајно беше тоа што некои од стручните работници не дадоа соодветен одговор, велејќи дека не знаат кој би пријавил случаи на насилство или дека самите тие немале искуство со таков случај. Во однос на лицето или лицата на кои таквите случаи се пријавуваат, повеќето учесници ги именуваа центрите за социјална работа, или психолозите, педагозите и наставниците во училиштата. Со оглед на тоа што знаењата во врска со истражните постапки во случаите на насилство врз деца значително се разликуваа и недостапуваа кај некои учесници, најголем дел ја идентификуваа клучната улога на центрите за социјална работа и (во некои случаи) полицијата и јавните обвинители. Сепак, иако повеќето учесници ја истакнаа важноста на меѓусекторската соработка во справувањето со такви случаи, некои од нивните сведоштва од личните искуства за меѓусекторската соработка (во поглед на известување, споделување на записи и упатување) се карактеризираа со празнини, фрустрации и конфузија во однос на различните улоги на институциите и примораност да се справуваат или вообичаено справување со тие работи «внатрешно». Додека некои учесници можеа да укажат на конкретни искуства од обуки пред и во текот на работењето кои се директно релевантни за прашањето на справување со случаи на насилство врз деца, тие беа далеку од мнозинството; всушност, овој процент беше надминат од оние кои рекоа дека таквите обуки би биле од корист и дека би сакале да имаат таква можност. Некои учесници (особено оние вработени во образовниот сектор и учесниците од женски пол) рекоа дека работата со случаи на насилство врз деца има влијание врз нивните животи, а дел не се согласија со тоа, наведувајќи го долгогодишното искуство, посета на доволен број соодветни

¹ Тие се: дом за деца без родители („11 Октомври“); СОС Детско село; јавна установа за згрижување на деца со образовни и социјални проблеми („25. мај“), установа за згрижување и образование на деца („Ранка Милановиќ“); воспитно-поправен дом во Тетово; малолетнички затвор во Охрид; и специјални основни училишта („Иднина“ и „Златан Сремец“).

обуки, употреба на соодветни стратегии за справување со такви случаи, како и типот на личноста. Искуствата на учесниците со механизмите за супервизија и мониторинг се разликуваат (вклучувајќи и нивно целосно отсуство на некои работни места), иако се чини дека многу учесници биле збунети или не забележале разлика помеѓу двата типа механизми. Додека голем број од учесниците од секторите за правда и спроведување на законот покажаа значително познавање на правните рамки околу справувањето со насилството врз децата, тоа не беше случај кај вработените во образовниот и здравствениот сектор, а повеќето учесници немаа искуство или познавања за улогата на Народниот правобранител. Додека некои од учесниците ги коментираа факторите на етничка припадност, религија, сексуална ориентација или попреченост, други тврдеа дека таквите фактори на еднаквост всушност немаат влијание.

Осумнаесетте вработени во институциите за деца кои беа вклучени во студијата го дефинираа терминот насилство на сличен начин како и другите учесници; од нивните одговори произлегува дека тие не го препознаваат занемарувањето како форма на насилство. Исто така, многумина од нив не беа доволно запознаени со протоколите и националните упатства за справување со насилство врз деца и наместо тоа упатуваа на внатрешни протоколи. Иако некои од нив споменаа дека посетувале обуки за насилство врз деца, дури и тие учесници сметаа дека постојат празнини во знаењата во тој поглед. Имаше разлики во однос на одредбите за надзор и мониторинг; додека повеќето институции имаат надворешен мониторинг од одговорните министерства, надзорот главно се врши внатрешно. Учесниците воопшто не се осврнаа на прашањата за родот и еднаквоста. Повторно, имаше различни искуства со меѓусекторската соработка; соработката со ЦСР главно беше оценета како добра (иако во некои случаи бавна или непостоечка). Овие учесници главно одговорија дека работата со случаи на насилство врз деца нема значајно влијание врз нивната работа или личност, а неколкумина рекоа дека ваквата работа има забележително психолошко влијание.

Идентификуваните клучни чинители главно одговорија дека причините кои водат до на-

силство врз деца се комплексни и зависат од повеќе фактори, вклучувајќи го семејното потекло, емотивно недостапни родители и возрасни, неефикасноста на законодавната власт и институциите кои имаат одговорност за заштита на децата и пошироки социјални и општествени фактори (вклучувајќи ја и политичката нестабилност). На насилството врз децата во системот за заштита на децата повеќето гледаа со посебна загриженост; додека многумина се осврнаа на законските рамки, протоколи, мониторинг и координирање на системите кои се веќе воспоставени во системот за заштита на децата во земјата, други се осврнаа на недостатокот од обуки или свесност за нивните улоги, од страна на вработените во системот за заштита на децата, а некои експлицитно на потребата од деинституционализација како заштитна мерка. Само еден учесник зборуваше за потребата од понатамошни законски реформи; многу почести беа коментарите кои се однесуваа на перцепцијата на јазот што постои меѓу она што треба да се случува според законот и она што постоечките ресурси дозволуваат да се случи во пракса (во тој поглед, двајца од дванаесетте клучни чинители ја истакнаа потребата од физички ресурси на безбедни куќи или засолништа за проценка и третман на деца жртви на насилство). Слично, додека петмина учесници рекоа дека родот и другите фактори на еднаквост немаат влијание врз тоа како случаите на насилство врз деца се идентификуваат и решаваат, останатите седум учесници рекоа дека иако еднаквоста е загарантирана во законската рамка, искуството во пракса за некои групи (жени, етнички малцинства, лица со попреченост) може да биде поинакво. Одговорите на прашањето што претставува „добра“ или „најдобра“ пракса значително се разликуваа; беа споменати деинституционализација, законодавство засновано на истражување, потреба од поголема свесност на општеството во однос на феноменот на насилство врз децата, важноста на гласот на детето во известувањето за насилството, придобивките од поголемо ниво на вклученост на локалната самоуправа, прашања за професионалната пракса (подобрување на мерките за откривање и проценка, потреба од обуки за стручните лица, стручните лица да бидат повеќе свесни за нивните лични и професионални одговор-

ности) и подобрување на меѓусекторската соработка. Одговорите за сугестии за „добра“ или „најдобра“ пракса во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата вклучуваа упатувања на системски фактори, во однос на потребите за зајакнување на националната координација и меѓусекторска соработка, кадровско екипирање (внимателен избор и регрутирање на персонал за грижа за децата) и намалување на зависноста од поголеми институции за деца.

ПРЕПОРАКИ

Врз основа на овие наоди можеа да се дадат седум општи препораки:

- (i) треба да постојат конкретно дефинирани системи за управување со случаи во сите надлежни институции, фокусирајќи се на индивидуалните карактеристики на секој случај и индивидуалните потреби на секое дете кое е жртва на насилство;
- (ii) внатрешните протоколи кои се спроведуваат во рамките на надлежните институции треба да се формулираат, имплементираат и оценуваат во согласност со националниот заеднички протокол за насилство врз деца;
- (iii) треба да се направат подобрувања во механизмите за упатување, најпрво преку обезбедување на јасни инструкции за улогите и одговорностите на секој одговорен сектор;
- (iv) треба да се направат подобрувања во меѓусекторската соработка, преку континуирана обука на одговорните професионалци, имплементација на систем на редовни работни состаноци на вклучените тимови и споделување на добри и најдобри практики за заштита на децата жртви на насилство;
- (v) треба да има и развој на критериуми и воспоставување на специјализиран, стандардизиран сервис за деца - жртви на насилство; и
- (vi) треба да се развијат и имплементираат специфични програми за обука по сектори за справување со случаи на насилство врз деца за идните професионалци кои сè уште се во образовниот процес (т.е. обука пред вработување) и професионалците кои се веќе вработени и имаат практични знаења (т.е. обука во тек на работа); и
- (vii) треба да се развие национален механизам за мониторинг на институционалниот одговор при случаи на насилство врз деца,

вклучувајќи формирање на специјализиран тим кој ќе ги прегледува сите активности преземени од институциите во такви случаи.

Исто така, беше можно да се дадат одредени специфични препораки по сектори, кои вообичаено вклучуваа (i) потребата од подобрување на специфичната основа на знаења (т.е. во однос на насилството врз децата, вклучувајќи ги аспектите на законодавната и политичката рамка, идентификацијата, пријавувањето и упатувањето на децата жртви) на постојните практичари преку разни системи на обука и професионален развој во текот на работењето, како и на идните практичари преку измени и дополнувања на обуките пред вработување; (ii) потребата од спроведување на програми и системи на професионален надзор на давателите на услуги; (iii) формирање на интердисциплинарни тимови со експлицитна намена за справување со случаи на насилство врз деца; и (iv) потребата од зајакнување на капацитетите на психолошко-педагошката служба во училиштата.

Читателот на ова кратко Извршно резиме може да ја погледне целосната верзија на извештајот од проектот, кој е достапен на <https://www.unicef.org/tfyrmacedonia/> и <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/>.

Целосната верзија на извештајот вклучува општа позадина на студијата (вклучувајќи фокусиран преглед на литературата за насилство врз деца воопшто и насилство врз деца во системите за заштита на децата, на меѓународно и на национално ниво, како и законски и политички одредби во однос на насилство врз деца во земјата); целосни детали за методологијата користена при спроведувањето на овој истражувачки проект; целосна документација и дискусија за главните наоди од истражувањето; препораки; референци; и прилози кои вклучуваат копија од примарните инструменти за собирање на податоци кои беа користени при спроведувањето на овој истражувачки проект.

ГЛАВНИ РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА ЗА НАОЏИТЕ

ГЛАВНИ РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА ЗА НАОДИТЕ

СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА

ОПШТИ НАОДИ

Дефинирање на насилство и насилство врз деца

Во однос на тоа како стручните работници го дефинираа насилството врз децата се појавија различни гледишта: (i) физичко насилство; (ii) емоционално насилство; (iii) домашно насилство; (iv) вербално насилство; (v) запоставување; (vi) сексуално насилство; и (vii) врсничко насилство. Не беа забележани меѓусекторски разлики во начинот на дефинирање на насилството врз децата. Единствената забележителна разлика е кај некои од здравствените работници/чки кои користеа пократки изјави и реченици. Најчесто дефинициите се кажани од стручните работници прво со општ исказ, а потоа со категоризација на различ-

ните видови насилство, наведувајќи неколку примери за насилство, а потоа укажувајќи на причините за насилство и насилно однесување. Секоја од горенаведените седум категории на насилство врз деца кои се појавија во дефинициите на стручните работници се подетално разгледани подолу; иако овде се одделно разгледани, сепак меѓу нив има одредени преклопувања. Покрај тоа, дефинициите на учесниците обично вклучуваа повеќе од една од горенаведените седум категории на насилство врз деца.

Физичко насилство

Стручните работници во сите градови потврдија дека физичкото насилство почесто се случува во рамките на системот за заштита на децата отколку надвор од него. Врз основа на тоа, нивното разбирање за насилството е како физички напад врз детето од страна на врсници, наставници, роднини, па дури и родители (во домашна средина). Стручните работници од секторот на едукација (вклучително наставници) и социјалните работници изјавија дека физичко насилство најчесто се јавува во подоцнежните фази на детството. Жените почесто го препознаваат физичкото насилство како општ проблем отколку мажите, како и дека е поверојатно да се случи и да се пријави во поголемите градови. Типични изјави вклучуваат:

Вршењето на физички притисок врз друго лице како и се осиданато што му смета на другите или му нанесува некоја повреда до сметам за насилство. (ID 6/1, основно училиште, Прилеп).

Употреба на физичка сила (клоцање, шамар, буткање); терање на работта, што би му наштетело на здравјето и др. (ID 30/8; МВР, Скопје).

Емоционално/психичко насилство и зависавување (пасивно насилство)

Многу од испитаниците, во дефинициите кои ги дадоа во нивните одговори, изјавија дека емоционално или психичко насилство е присутно во системот за заштита на децата. Речиси сите жени испитанички и речиси сите од секторот на образование и

секторот на социјална работа ги вклучиле овие видови насилство во нивните одговори. Типични изјави вклучуваат:

Секоја активност насочена кон децето, поради што се плаши, се загрижува или се повлекува, е еден вид психолошко насилство. (ID 30/15, градинка, Скопје).

Насилство врз дете е секоја закана за живото, здравјето, интегритетот и емоциите на децето, и злоупотреба на мислите, ставовите или телото. (ID 7/26; ЦСР, Валандово).

Домашно насилство

Многу од испитаниците изјавија дека едно од раните искуства кои децата го имаат со насилство е домашното насилство. Изјавите беа дека тоа се случува во кругот на семејството, каде што децата може да бидат сведоци на ситуации или настани меѓу родителите; понатаму, дека овој процес може да има понатамошни последици врз развојот на децата. Сите учесници изразија загриженост за домашното насилство. Типични изјави вклучуваат:

Најчесто насилството се врши во семејството, а тоа постојано се рефлектира и на останатите членови, најчесто врз децата. (ID 11/7; суд, Берово).

Исшо така насилство е кога има кавџи во домот и децето е постојано сведок на тоа. (ID 30/12; основно училиште, Чаир, Скопје).

Вербално и врсничко насилство

Помеѓу видовите на насилство, следните видови насилство кои тие ги издвоија како постоечки во институциите и системот за заштита на децата се вербално и врсничко насилство. Беше укажано дека вербалното насилство постои кај повозрасните врсници во основните училишта (на возраст од 12 години и над таа возраст), и во средните училишта, особено кога има мешани етнички групи или во одредени места во северозападниот регион. Од друга страна, други испитаници рекоа дека вербалното и врсничкото насилство се „нормални“ појави кај децата. Типични изјави вклучуваат:

Насилството може да биде резултат на конфликти или недоразбирање помеѓу две или повеќе деца. (ID 3/18; основно училиште, Кичево).

Насилството [врз децата] од возрасен или од друг кон дете или млада особа која не е полнолетна. (ID 30/12; основно училиште, Чаир, Скопје).

Сексуално насилство

Одреден дел од учесниците го наведоа сексуалното насилство во нивните дефиниции за насилство врз децата. Ова препознавање на сексуалното насилство е вообичаено во дефинициите дадени од стручни работници во правниот сектор и секторот за спроведување на законите (на пр., инспектори, судии и обвинители). Овие учесници го издвоија сексуалното насилство како форма која се врши од страна на возрасна личност врз дете. Типични изјави вклучуваат:

Насилството врз децата претставува малтретирање, намерно користење на сила или моќ на едно лице или група врз друго (дете) со цел да се добие или изнуди нешто. Тоа може да се јави во повеќе форми како [...] сексуално. (ID 29/04; основно училиште, Неѓошино).

Насилство претставува секое малтретирање врз малолетник. Најизразено е сексуалното насилство и насилство преку интернет (портнографија заради недоволна заштита). (ID 3/21; инспектор за малолетничка деликвенција и семејно насилство, Госпивар).

Процедури за справување со случаи на насилство врз деца и насилство врз деца во системот за заштита на децата

Системи за пријавување

Во однос на постапките за справување со случаи на насилство врз деца, одговорите на учесниците беа групирани околу следните теми: пријавување во институциите; истрага; доверливост; знаења и професионален пристап кон случаи на насилство врз деца.

Голем дел од испитаниците рекоа дека првично самото дете или девојче жртва би пријавило дека доживеало некој вид на насилство (вербална, физичка, психичка, психо-социјална или сексуална форма на насилство) Општо земено, стручните ра-

ботници од секторот образование (вклучително наставници во основни и средни училишта) го дадоа овој одговор, на пр.:

Во училиштето најчесто учениците пријавуваат доколку насилството од ученик на ученик се случи за време на одмор или околу училиштето. (ID 20/07; основно училиште, Тешово).

Мислам дека децата што се жртва ќе го пријават насилството, бидејќи сега децата се учат за своите права и знаат на кога да пријават. (ID 20/03; основно училиште, Брвеница).

Потоа, родителите се оние кои се смета дека би пријавиле случај на насилство врз (нивните) деца. Испитаниците кои работат во секторот образование, центрите за социјална работа, докторите и секторот правда појаснија дека тоа може да се случи во случаи кога насилството се случило во домот – на пример, кога едниот родител сторител на домашно насилство - или во случаи кога постои сомнеж за насилство во училишната средина (од страна на врсниците или наставник), на пр.:

Најчесто деца доаѓаат по уапсување од матичниот лекар или заради уочување на родителот на промени во однесувањето на децето или родителот има тешкотии во воспитувањето на децето или децето пројавува одредена психосоматика. Во тие случаи по дијагностика најчесто се утврдува дека станува збор за резултат од физичко насилство родител-дете, насилство меѓу родителите, лоши интерперсонални односи во семејството, агајтивни проблеми во училиштето. Најчесто оди по дијагноза Ф-91, проблеми во однесување. (ID 7/6, болница, Бишоп).

Следниот најчест одговор од стручните работници беше дека наставниците пријавуваат случаи на насилство врз деца, заедно со стручниот тим во училиштето, како и центрите за социјална работа, без разлика дали насилството се случило во училиштето или во домот, и дали се работи за вербално или физичко насилство. Дел од стручните работници објаснија дека одредени категории насилство се спречуваат за време на наставата, а таквите случувања меѓу учениците се обесхрабруваат преку разговори и дискусии, на пр.:

Ако наставникот сведочи на насилство, што-таш се обидува да го реши, разговара со децата, а потоа и со директорот и стручната служба. (ID 6/21, основно училиште, Прилеп).

Дел од стручните работници истакнаа дека во многу наврати врсниците се исто така оние кои го пријавуваат насилството врз децата, најчесто она кое се случува во училишната средина. Таквото пријавување од страна на врсниците се смета дека е најчесто во случаи на вербално насилство, на пр.:

Во училиштето најчесто учениците пријавуваат доколку насилството од ученик на ученик се случи за време на одмор или околу училиштето, учениците пријавуваат до професорите, а тие до директорот и педагошката служба, а доколку има потреба се воведува социјален работник. (ID 20/07; ОУ, Тешово).

Во текот на истражувањето беше забележано дека одреден дел од стручните работници не дадоа соодветен одговор на ова прашање. Некои изјавија дека не знаат кои пријавува случаи на насилство врз деца, други, дека не доживеале случаи на насилство врз деца во нивниот работен век. Овој вид на (не)одговор најмногу се забележува кај испитаниците од источниот дел на земјата, на пр.:

Не знам, не сме имале такав случај. (ID 7/26; ЦСР, Валандово).

Учесниците дадоа неколку различни типови на одговори кога беа прашани за случаи на насилство врз деца во рамките на институциите и системот за заштита на децата. Тие генерално рекоа дека е апсолутно нормално да се пријави било каква форма на насилство, без оглед на локацијата, првично на полицијата, на пр.:

Оној кој е најаднај треба да го пријави насилството во полицијата. (ID 20/10; основно училиште, Брвеница).

Пријавува жртвата на насилството до Полиција и Центарот за социјални работи, но може да доднесе и некој друг што ќе забележи насилството. Може да пријави и Полиција кога ќе забележи насилството и кога ќе процени дека животој на жртвата е загрозен. (ID 20/10; основно училиште, Бошвице).

Друг тип на одговори во однос на ова прашање беше дека многу случаи прво се при-

јавуваат во центрите за социјална работа. Овој одговор беше најчест кај докторите, а исто така и кај некои од наставниците, вработените во центрите за социјална работа и судиите, на пр.:

Нашето училиште ги користи механизмите на заштите, но доколку идентификува случај на насилство во училиштето или надвор од него во кое се инволвирани нашите ученици, училиштето ги активира стручните служби за заштите на децата, се известува ЦСР и тоа е процедура која што ја следи нашето училиште. (ID 28/5; средно училиште, Кавадарци).

Слично, стручните работници во училиштата најчесто одговараа дека случаите на насилство врз деца генерално прво се пријавуваат кај психолозите или педагозите во училиштата или кај наставниците, на пр.:

Ние, како професионалци во училиштата, може да откриеме такви случаи. Овие случаи ги откриваме преку намалено внимание кај учениците за време на часот, или отсутството на учениците од часовите. Отикако ќе го забележаме тоа, децата се отвораат и самите зборуваат за тоа. (ID 27/04; средно училиште, Гевгелија).

Обично на класните раководители, на стручните соработници, на наставници во кои учениците имаат доверба и се чувствуваат ослободени да разговараат за проблемот. (ID 7/16; средно училиште, Бишопа).

Понекогаш се случува и наставниците да го пријават насилството во стручната служба доколку не можат сами да се справат. (ID 6/17; основно училиште, Прилеп).

Нашите наоди укажуваат дека, во многу случаи, самите деца пријавуваат дека биле жртва на насилство, општо и во системот за заштита на децата. Се чини дека можноста за насилство од било кој тип меѓу децата во системот за заштита на децата (односно, врничко насилство) обично се среќава со пасивност од страна на стручните работници; учесниците изјавија дека децата се оставени да ги користат нивните вештини и моќ за решавање на меѓусебните проблеми или се очекува да пријават насилство директно до наставниците или до стручната служба. Овој наод е релевантен во смисла на разбирање на сложеноста на професионалните одговори на насилство-

то врз децата во системот за заштита на децата и покажува дека насилството во такви околности е барем донекаде прифатено.

Отпочнување на истражни постапки во случаи на насилство врз деца во институциите и системот за заштита на деца

Општо земено, одговорите на учесниците во поглед на ова прашање го одразуваат мислењето дека врз таквите истражни постапки може да влијаат професионалното искуство и знаење на стручните работници. Под-темите кои се појавија во анализата на одговорите на учесниците во овој дел се однесуваат на истрагите на центрите за социјална работа; истрагите на полицијата; истрагите на јавните обвинители; и стручните работници во образовниот сектор; колку добро се информирани стручните работници во врска со истражните постапки во рамките на нивните сопствени сектори; и дали случаите се внесуваат во одредени регистри или на друг начин. Општо земено, испитаниците кои се вработени во центрите за социјална работа, стручните лица од училиштата (заедно со училишните психолози) и стручните работници од здравствениот сектор најчесто одговорија дека истражните постапки во случаи на насилство врз деца треба да се вршат првенствено од центрите за социјална работа. Сепак, и покрај тоа, истите испитаници појаснија дека, вообичаено, една институција не може и не треба да се очекува да имплементира такви истражни постапки сама; во многу случаи, тие имаат потреба барем да се консултираат со полицијата, а понекогаш и со обвинителството, на пр.:

Отикако ќе биде идентификуван случајот, тогашму истражуваме ние, стручниот тим од ЦСР. (ID 26/05; ЦСР, Валандово).

Доколку случајот дојде до нас, ние како институција ја преземеме улогата на истражители во постапката и ги применуваме мерките за ресоцијализација; сè се займува. (ID 3/20; ЦСР, Кичево).

Во случај на сериозна опасност кон жртвата, ЦСР повикува полиција и бара нивна асистенција/интервенција. Стручниот тим, односно најмалку двајца претставници од

сѝручниот ѝим, излегуваат на лице месѝо. (ID 24/08; ЦСР, Краѝово).

Испитаниците вработени во судовите (на пр. судии), правните служби, лекарите и инспекторите од Министерството за внатрешни работи често одговараа дека истражните постапки во врска со насилство ги води полицијата и нејзините различни оддели. Ова е особено доколку жртвата на насилство првично го пријавила насилството во полиција, на пр.:

Кога жрѝваѝа ќе го пријави својот случај во полиција, полицијата го известува јавното обвинителство, а ѝие го иѝиѝуваат случајот и комуницираат со Центарот за социјална работа. (ID 20/22; суд, Теѝово).

Иѝражува Полицијата преку своите механизми и овластувања кои ѝи имаат. Тие доаѓаат во инѝиѝуцијата каде ѝѝо е направено насилството врз деѝето, иѝиѝува, прибира докази, разговара со жрѝваѝа, насилникот и понаѝаму донесува одлука. Треба секогаш да се заведуваат случаите и да се решаваат, но мислам дека има некои случаи кои се прикриваат, но ѝоа не ѝреба да биде ѝака. (ID, 20/24; суд, Теѝово).

Понаѝаму иѝражува Полицијата во договор со ЦСР. Ако се работи за деѝе, ѝие ѝокренуваат ѝосѝајки и ѝи ѝовикуваат на разговор родителите. Тимски разгледуваат дали да се одземе родителското ѝраво/ѝѝарителството. (ID 26/07; болница, Валангово).

Учесниците вработени во судовите и правните служби (т.е. судии и јавни обвинители) често одговараа дека формалните истраги треба да ги спроведуваат луѓе од нивната професија, на пр.:

Преѝходно, со ѝосѝарата верзија на кривичниот закон која не е во сила од 2013 година, иѝраѓаѝа ја водеше судијата, а иѝраѓиѝе се базираа на барањето на јавното обвинителство, кое деѝѝуваше според пријава на жраѓанин или полицијата. Со новиот кривичен законик, сѝѝе иѝраѓи се врѝат околу собирање на докази за некоја форма на насилство врз деѝаѝа; ѝоа е ѝод водство на јавното обвинителство. Во овој случај, судот ѝосѝаѝува соодветно. (ID 6/18; суд, Прилеп).

Ако дојде до суд, ѝосѝајката ја води судијата. Доѝоѓаш, ја водаѝ Министерството за внатрешни работи и јавните обвинители; ако е кривично дело или го прекршува ѝраво-

ѝо, ѝоѓаш иѝраѓаѝа ја ѝрезама единствено Министерството за внатрешни работи. (ID 29/10; суд, Неѓоѝино).

Сепак, учесниците одговорија дека доколку случајот на насилство врз дете се случи во училиште, тогаш истражната постапка генерално се води заедно со стручната служба во училиштата. Учесниците појаснија дека ова се случува главно кога случаите на насилство не се толку екстремни; инаку, особено кога случаите се од покомплексен карактер, центрите за социјална работа и полицијата се вклучени во истрагата, на пр.:

Сѝоред мене, случајот го иѝражува ЦСР. Доколку сѝанува збор за насилство кое не е ѝолку сериозно (на пример, вербално насилство од учениците) случајот го иѝражува сѝручната служба. Досеѓа се имам соочено со еден случај на омаловажување на личноста. Тоа за мене не е ѝрифатливо и разговарав со учениците. Иѝѝо ѝака, на ваквите случаи работи и сѝручната служба, која преку работилници ѝи ѝреѝѝавува ѝроблемите. Овие работилница имаат ефект во однесувањето на учениците. (ID 26/01, основно училиште, Јосифово).

Во однос на тоа дали тие веруваат дека стручните работници се соодветно информирани за пријавувањето и истражните постапки во случаи на насилство врз деца, одговорите на учесниците се разликуваат според тоа (i) каде се случило насилството (во училиштата, домашна средина или во социјална средина); (ii) кој го пријавил насилството; и (iii) каде е направена пријавата, на пр.:

Кога насилството врз деѝето се пријавува од сѝрана на родител, се известува и центарот за социјални работи за да биде целосно зайазена ѝосѝајката. Се ѝовикуваат сѝѝе сѝрани кои ѝѝо се вклучени во насилното однесување. Се иѝражува случајот и доколку има ѝѝреба се известува и обвинителството. Бидејќи деѝаѝа се малолетни не се ѝраваѝ пријави, се издѝѝуваат само известувања за случаите. (ID 7/1; полиција, Биѝола).

Ние самите ѝи решаваме ѝроблемите. Јас се сосѝанувам со родителите кои се ѝожалиле на ѝроблем, ѝи сослушам и ѝѝоа разговарам и со другата сѝрана. Доколку има ѝѝреба се сосѝануваат и деѝѝе сѝрани во мое ѝрисусство и се разговара за конкретниот

проблем. Ако се установа дека проблемот е доволно сериозен, јас разговарам и барам од работодавците да го подобри и подобри односот. Постои можност за една жалба, а потоа се оди на дисциплинска. А доколку некое од децата каже дека било изложено на некаков вид на насилство, јас разговарам со родителите и го следам случајот. (ID 7/6; Зградина, Бишола).

Доколку се работи за насилство врз дете или старо лице се изготвува индивидуален план во кој стручниот работник е должен да нешто да постигне. Нивна обврска е да најважните постојат во домот, но наместо во секој случај мора да биде одстранет. (ID 12/2; ЦСР, Делчево).

Исто така, во податоците собрани од учесниците, може да се забележи дека самите стручни работници не се доволно информирани за постапките во случаите на насилство врз деца. Ова особено се забележува кај здравствените работници, како и кај некои стручни работници во средните училишта, на пр.:

Не сум сигурна, но претпоставувам дека прво треба да се побара помош од социјален работник, па дури и од нас, не знам како оди постапката понатаму... не знам дали има одземање на децата, одземање на старателството. (ID 7/5; доктор, Бишола).

Претпоставувам институцијата каде што е пријавено насилството го истражува случајот до одреден дел, а потоа го предава на друга институција, како на пр. од центар за социјална работа до судот. (ID 6/7; ОУ, Прилеп).

Дел од учесниците во студијата изразија очекување дека кога случаите на насилство не се сложени по природа, тогаш тие нема да бидат регистрирани, ниту понатаму да бидат истражени. Ова беше чест одговор меѓу стручните работници од образовниот сектор, каде што случаите на вербално насилство не се регистрираат, ниту пак се пријавуваат понатаму. Забележливо е дека образовниот сектор има, до одреден степен, сопствен формат за регистрирање на случаи на насилство или предизвикувачко однесување на учениците. Спротивно на тоа, учесниците од центрите за социјална работа или припадниците на полицијата се осврнала на важноста на правилно заведе-

ните документи и отворање на датотеки за сторители, на пр.:

Секоја пријава се документира и се отвора досие. (ID 30/3; ЦСР, Скопје).

Се анкетираат лица, се обавува разговор со оштетеното дете и се зема записник за пријава. (ID 30/5; МВР, Скопје).

[...] зависно од состојбата на вербалниот или физичкиот напад се одлучува дали ќе се документира/известат случајот. (ID 26/04; основно училиште, Валандово).

Веруваме дека нашите наоди во овој случај обезбедија неколку релевантни примери во целокупната дискусија за тоа како треба да се истражи насилството врз децата општо и насилството врз децата во системот за заштита на децата. Наодите од нашите интервјуа укажуваат на тоа дека истражните постапки значително се разликуваат по секторите, како и според тоа каде се случило насилството, колку е сериозно, како и дали се очекува дека постапката ќе продолжи понатаму или не. Покрај тоа, се забележува дека недостасуваат процедури и упатства за професионалците во образовниот и здравствениот сектор (или барем знаењата на професионалците за таквите упатства).

Прашања за пријавување, споделување документација и упатување

Каде и кому се упатуваат случаи на насилство врз деца

Испитаниците исто така беа прашани каде (т.е. кому) би ги испратиле пријавите за случаи на насилство врз деца кои ги примиле во текот на својата работа; односно, да дадат коментар за нивното искуство со процедурите за споделување информации помеѓу институциите. Во анализата на одговорите на испитаниците на овие прашања во интервјуата, најчестите теми што се појавија беа: (i) испраќање извештаи до Министерството за внатрешни работи, центрите за социјална работа и јавните обвинителства; (ii) прашања за доверливост со документацијата на случаите; и, (iii) раз-

лично ниво на познавање на постапките за споделување на информации во случаи на насилство врз деца.

На институционално ниво, учесниците генерално рекоа дека извештаите за случаи на насилство врз деца главно се испраќаат до центрите за социјална работа и до Јавното обвинителство. Овој одговор најчесто го дадоа учесниците од образовниот сектор (наставници и стручна служба), како и инспекторите за малолетничка деликвенција, на пр.:

Го информираме (формално или по телефон) Централно за социјална работа, каде што го претставуваме случајот. Зајакнуваат и внатрешните белешки ги чуваме во соодветната полициска евиденција, но ако се открие случај на насилство, ги следиме постапките за кривични дела и ги испраќаме до Јавното обвинителство. (ID 7/17; МВР, Биџола).

Полицискиот инспектор има законска обврска да го известат централно за социјална работа за случаите на насилство врз деца, иако и јавно обвинителство и одредена документација се испраќа до овие две институции. (ID 6/23; МВР, Прилеп)

[Пријавуваме] секогаш до надлежно ЈО и ЦСР. Понекогаш и до училиштето доколку треба да се помогне на детето, ако треба да се премести детето во друго училиште. Според Закон за правда за деца секогаш е вклучен инспектор за деца и надлежен инспектор од ОЈС. (ID 16/9, МВР, Штип).

Сепак, треба да се забележи дека одреден број одговори од учесниците вработени во образовниот сектор укажуваа на тоа дека тие не пријавуваат или не ги упатуваат пријавите надвор од училиштето, на пр.:

Не, не ги испраќаме никаде, освен ако не дојдат (од ЦСР) на увид во училиштето. Имаме посебни протоколи за учениците во кои ги чуваме. (ID 7/12; средно училиште, Биџола). Извештаите се чуваат кај педагогот. Ние немаме такви процедури и правила. (ID 14/06; основно училиште, Кочани).

Одговорите на учесниците укажуваа на различни перцепции во однос на прашањето за доверливост кај вработените во различните сектори, на пр.:

Се чуваат во предметот. Има стандардна процедура проишана од МТСП. Сите случаи се доверливи. (ID 02/06; ЦСР, Сџрџа).

Досега и евиденциите се чуваат заклучени во шкаф, а канцеларијата се заклучува, кога референтот излегува од истата, како и на крајот на работното време. (ID 20/11; ЦСР, Тетово).

Мислам дека овие институции имаат внатрешни процедури и правила за споделување на информации со цел да се зачува доверливоста на децата и другите страни. Секој човек се снима според одредени правила и не се открива неговите идентитети. Кога ги споделуваат извештаите, мислам дека доверливоста се чува во овие институции, бидејќи се вработени луѓе кои се образовани за ваквиот вид на работа. (ID 201/16; Педагошки центар, Тетово). Имињата на децата во ваквите извештаи не се пишуваат целосно, самојат само иницијали. (ID 9/2; МВР, Демир Хисар).

Имам, преку законот што имам читано, сите овие документи треба да се чуваат најмалку една година, а потоа се уништуваат. (ID 24/3; суд, Крајово).

Доверливоста се обезбедува со тоа што секоја сесија е затворена или тајна, а само родителите можат да бидат присутни, заедно со Централно за социјална работа и Јавните обвинители. (ID 12/21; суд, Гостивар).

Како што беше напоменато претходно, нашите наоди овде укажаа дека постапките за известување се разликуваат во различните сектори. Постои евидентен недостаток на комуникација во секторите за образование и здравство, во смисла на пријавување на случаи на насилство кои се забележани за време на нивната работа. Многу одговори на учесниците за време на интервјуата укажуваа на тоа дека професионалците не се запознаени со вредноста на доверливоста, ниту пак се сигурни кога да ја користат.

Познавања на процедури за споделување информации

Од учесниците исто така беше побарано да го опишат нивното искуство со процедурите кои се користат при размена на информации во врска со случаите на насилство врз деца: оние што се користат во нивната работа на директна услуга и оние

кои се користат во меѓуинституционалната соработка во врска со случаи на насилство врз деца. Имаше многу варијации помеѓу учесниците околу овие прашања, но сепак, нивна перцепција е дека процедурите за меѓуинституционална соработка во голема мера се поддржани и посредувани преку законска рамка, на пр.:

Судои има обврска да ги известува само најлежните институции како што е центарот за социјални работи. Во малолетничката политика во судои се повикуваат претставници од центарот за социјални работи и тие даваат предлози за изрекување мерки и санкции. За одлуките кои ги носи судои се известува центарот за социјални работи бидејќи тие ги извршуваат мерките или го следат нивно извршување. Центарот е должен да не известува што се случува со случајот, со дејствието и евентуално ако е исполнета целта треба да не известат да се сопре со извршувањето на мерките и по тоа ние известуваме. Мерките се изрекуваат во траење од една до пет години, а колку ќе траат зависи од резултатите на ресоцијализацијата на дејствието. (ID 6/18; суд, Прилеп)

Постојат правила за соодделување на информации, особено со Центарот за социјална работа. Тоа е во согласност со законот прошив семејното насилство. Ние сме професионалци и не ги прекршуваме овие информации. (ID 28/7; МВР, Кавадарци).

Постапките се во законот за правда и кривичниот законик. (ID 12/21; суд, Госпивар).

Забележливо е дека значителен број на учесници вклучени во оваа студија или не можеа да дадат точен одговор на овие прашања, или одговорија дека не знаат за соодветните постапки во такви случаи. Ова беше особено очигледно во одговорите на учесниците вработени во образовниот и здравствениот сектор, на пр.:

Сите известиа ги чувам јас. Дури ни колежките, социологот и педагогот не смеат да ги видат и досега никој не ми ги побарал на увид. Можеби една година кога ќе имаме интегрална евалуација, веројатно ќе ми ги побараат инстекторите. Јас сметам дека не треба да им ги давам, но не знам, ќе видиме. 2(ID 7/13; средно училиште, Бишола).

Немаме посебни правилници и процедури за соодделување на информации меѓу институциите. Најчесто ние им праќаме известувањето, т.е. оние кои треба да се известат. (ID 28/04; СОУ, Кавадарци).

Нашите наоди овде укажуваат на тоа дека има значителен број празнини во знаењето кај учесниците во однос на споделувањето информации меѓу релевантните сектори кога има случај на насилство. Нашите наоди, исто така, укажуваат на фактот дека иако мултисекторскиот пристап се смета за најсоодветна мерка на ниво на законодавство и креирање политики, се покажа исклучително тешко да се имплементира во постојната практика. Понатаму, нашите наоди покажуваат дека потребите на образовниот и здравствениот сектор во врска со знаењата и перцепциите за насилство кај децата се особено итни и ова бара посебна обука и сеопфатна сензибилизација на стручните работници од овие сектори.

Што претставува професионален пристап?

Во однос на анализата на одговорите на испитаниците за ова прашање, подтемите кои се појавија вклучуваат безбедност, чувствителност, приватност, емпатија, официјална покана, телефонски повик и почитување на презумпција на невиност. Во целина, одговорите на учесниците укажуваат на постоење на разни индивидуални перцепции за тоа како ќе им се обратат на децата кои биле престапници и како ќе им пристапат на семејствата на тие деца. Меѓу учесниците вработени во образовниот сектор и центрите за социјална работа, често се забележува потребата за безбедност (за информациите и чувството на безбедност на детето), на пр.:

Во овие процедури нашиот дел е да го заштитиме дејствието, да го оствариме дејствието од ситуацијата на ризик. За сигурноста посетуваат групи мерки; Министерството за внатрешни работи работи со цел да обезбеди сигурност. Судовите и Јавното обвинителство се грижат за законските мерки и санкции. Кога сторишело е дело, тогаш има одговорност припаѓа на Центарот за социјална работа и Јавното обвинителство, кои заедно со судовите ги анализираат причините. (ID 4/21; ЦСР, Госпивар).

Се пристапува со голема грижа и внимание; ова е многу тешка тема и дејствието мора да стекне доверба во нас за да можеме да му помогнеме. (ID, 9/3; основно училиште, Демир Хисар).

Треба да има отворен разговор и искреност за да може дејето да ни ја каже вистината. (ID 16/4; ЦСР, Валангово).

Прислајуваме внимателно - законот предвидува дека рочиштата треба да бидат во присуство на психолог, педагог, Центарот за социјална работа, и ние се обидуваме да не ја повториме истата за да не го истрауматизираме дејето поинаму. (ID 18/19; ЈО, Сирумица).

Следниот најчесто споменуван аспект од страна на испитаниците вработени во образовниот сектор и полицијата беше чувствителност и потребата од емпатија и чувствителност во работата со децата жртви на насилство, на пр.:

Со децата разговараме внимателно, за да не ја повредиме нивната личност; им го објаснуваме случајот внимателно и им помагаме да ги надминат недоразбирањата што произлегуваат од конфликтот. (ID 05/01; основно училиште, Македонски Брод).

Нашот пристап е многу сериозен и љубезен. Посветуваме многу внимание на тоа како пристапуваме кон работите, бидејќи дејето е дете. (ID 25/21; доктор, Госивар).

Друг често споменуван аспект од страна на испитаниците општо беше потребата од приватност во обавување на разговорите; ова се смета за пожелно при работа со деца-жртви и со деца-насилници, на пр.:

Во случаите кога дејето се повиква во Центарот за социјална работа или кога дејето жртва се пренесува во Центарот за социјална работа, разговорот се одржува во посебна просторија. (ID 24/08; ЦСР, Крайово).

Одреден број на учесници го истакнаа користењето на официјален пристап при започнување на комуникација со децата и нивните родители, по пошта или по телефон, на пр.:

Поканата се упушта на родителите/старателите и обично разговорот е во Центарот за социјална работа. Пошто испраќаме покана до адвокатот за дејето. (ID 6/28; МВР, Каварци).

Прво, со писмо ги контактираме родителите и разговараме дали родителите се заознани со случајот на насилство - ирачуваме како дејето се однесува дома. Кога дејето е присутен, го решаваме случајот внапредно,

а потоа ги повикуваме родителите. (14/21; средно училиште, Госивар).

Потребата да се почитува презумпцијата на невиност беше посочена особено меѓу учесниците кои се јавни обвинители и инспектори, а особено во случај кога дете е вршител на насилство, на пр.:

Ако сторителот е дете, тогаш треба да му се обезбеди адвокат и сето тоа треба да се направи многу внимателно и со почитување на законските правила. Постојат и мерки за ресоцијализација. (ID 18/9; ЈО, Сирумица).

Дали постојат разлики во пристапот според видот на насилството што се случува?

Според испитаниците, може да има основни разлики во пристапот, според видот на насилството за кое се води истрага. На пример, некои рекоа дека може да има разлики во пристапот ако се истражува сексуално насилство. Ова е особено истакнато кај испитаниците вработени во центрите за социјална работа, инспекторите и јавните обвинители, на пр.:

Доколку дејето е жртва на сексуална злоупотреба, пристапот кон дејето е многу различен од случај на физичко насилство. (ID 7/17; МВР, Бишала).

Кога зборуваме за сексуална злоупотреба, прво, тоа е многу специфично, бидејќи мора да се идентификува дали е случај со фантасијата на дејето - измислување приказни - или навистина се случило. Кога ќе се докаже дека навистина се случило, тогаш работата е подгледана. Од психолошки аспекти, ние работиме длабоко и долгорочно, со цел да се избегнат поинамошни последици за живото на дејето. (ID 7/20; Центар за ментално здравје, Бишала).

Други испитаници, вклучително и стручните работници од образовниот и здравствениот сектор, рекоа дека постојат разлики во начинот на третирање на децата-жртви и деца-вршители на физичко насилство, на пр.:

Со физичко насилство имаме медицинска документација, а имаме и сведоци, каде што случајот може да се докаже. (ID 20/10; суд, Крива Паланка).

Ако постои физичко насилство, ги повикуваме родителите да им кажеме дека нивното дејство постојат насилно. (ID 6/9; основно училиште, Прилеп).

Дел од испитаниците, од сите професионални сектори, истакнаа дека нема и не треба да има разлика во пристапот, без оглед на видот на насилство кое се испитува, на пр.:

Мислам дека не можеме да раздвоиме физичко од психичко насилство - ако постои физичко насилство, тогаш постои и психолошка злоупотреба на дејството. Така, мислам дека процедурата треба да биде иста за двата типа на насилство. Ако во иднина се соочам со насилство врз деце, веројатно ќе го пријавам исто. (ID 6/10; Здравствен дом, Прилеп).

Во криминалното одделение дејствуваме по кривични пријави, а тоа има свои средства и начини на извршување; нема разлика во постојатоста, без разлика дали случајот е психичко или физичко насилство. Нема разлика, и не е дозволено да се постојат поинаку, бидејќи постојатките што се користат се оние утврдени со закон. (ID 6/18; суд, Прилеп).

Помал број на испитаници се осврнаа на потребата од постапки за проценка на ризикот кои треба да се преземат во овие случаи, пред да му се пристапи на детето, на пр.:

Во зависност од возрастта и проценката што се прави, ги утврдуваме начините на работа и пристапот. Прво, им се обраќаме на децата со разговор, а потоа ги правиме интервјуа и прашања. Во случај кога дејството е сторено, во зависност од ситуацијата, ги утврдуваме неопходните мерки за пристап; разговараме и наоѓаме начин да го „дојдеме“ дејството, според когнитивните теории за огнесување. (ID 27/01; ЦСР, Гевгелија).

Кој ја носи одлуката во однос на пристапот кој се презема?

Учесниците исто така беа прашани за тоа кој ги донесува одлуките во однос на видот на пристап кој се презема. Речиси сите одговори упатуваа на тимски одлуки кои се носат или од страна на стручната служба во училиштата или од страна на стручните тимови во центрите за социјална работа, на пр.:

Одлуката за постојатоста се носи заедно со тимот. Секој член на тимот дејствува врз основа на знаење од неговото домен. (ID 29/05; ЦСР, Неѓошино).

Одлуката се носи тимски. Исто така, го вклучуваме и раководителот на класот на дејството кое извршило насилство. (ID 26/02; основно училиште, Јосифово).

Прашања за упатување на случаи на насилство врз деца

Ставовите на испитаниците се разликуваа во однос на она што се случува и што треба да се случи откако ќе биде идентификуван случај на насилство врз дете кој бара понатамошно дејствување. Голем дел од испитаниците рекоа дека има стандардни процедури на упатување, освен ако случајот не е идентификуван како особено тежок или доколку треба професионална помош преку мултисекторски пристап. Испитаниците споменаа дека многу често случаите интерно се разгледуваат во основните и средните училишта. Повеќето испитаници, особено оние од образовниот и здравствениот сектор, рекоа дека најголем дел од случаите кои се упатуваат одат во центрите за социјална работа или дека центарот за социјална работа и полицијата може да се консултираат по телефон.

Во повеќето случаи, ги решаваме во училиштата. Прејходно имавме случај во кој го вклучивме Центарот за социјална работа, бидејќи дејството беше оштро. (ID 4/27; основно училиште, Миравци).

Ако има жртва, го повикувам Центарот за социјална работа; членовите на семејството се повикуваат во Центарот за социјална работа за советување. Ако дејството е сторено, тогаш го обраќаме на психолог - можеме да побараме и ренџен снимки итн. (ID 14/27; доктор, Гевгелија).

Сепак, неколку од испитаниците кои беа лекари ја истакнаа важноста на упатување на случаи на насилство кај лекари или специјалисти, на пр.:

Ги испраќаме децата жртви на насилство или сексуално насилство во болница, со цел да ги утврдиме повредите. (ID 7/17; доктор, Бишопа).

Проценка на зачестеноста на насилството врз децата во системот за заштита на децата

Учесниците, особено оние вработени во образовниот сектор, генерално сметаа дека случаите на насилство се ретки во системот за заштита на децата и во институциите за детска заштита. Видот на насилство што најчесто се споменуваше, а исто така се смета дека е најчест, е физичко насилство меѓу децата врсници, на пр.:

Во рамките на системот на социјална заштита за децата често постои насилство меѓу врсници; но во моето работно искуство, не сите случаи се пријавени и зайшани. (ID 29/06; доктор, Неѓошино).

Треба да се забележи дека испитаниците најчесто мислеле дека годишно ваквите случаи на насилство врз деца (т.е. она што се случува во рамките на системот за заштита на децата) се случува три или четири пати, иако овие проценки се чини дека зависат од географскиот регион. Во источниот дел на земјата испитаниците често одговараа дека насилство врз децата во системот за заштита на децата никогаш не се случило. Сепак, во едно средно училиште во западниот дел на земјата забележани се неколку случаи на насилство од наставник врз дете, а некои од овие случаи биле упатени до соодветните служби и институции. Слично, испитаниците од северозападниот регион почесто одговарале дека насилството врз деца е многу честа појава. Нивните проценки се движеа од околу три-четири случаи месечно до три или повеќе случаи неделно, на пр.:

Случаите на насилство може да има секојдневно. Кој извештува и кој не извештува е грubo прашање. (ID 20/01; средно училиште, Тешово).

Образовна позадина и специфична обука

Најголем дел од испитаниците наведоа дека посетувале специфични курсеви и програми за обука на тема насилство за време на нивниот работен век. Во повеќето случаи, специфичната обука се однесувала на теми како што се семејно насилство; што е

насилство; работа со жртви на насилство; идентификација на насилство; и врсничко насилство и негови жртви. Испитаниците кои работат како наставници, полициски службеници, во социјалните служби и судиите често наведуваа дека обуките биле организирани од национални и меѓународни организации. Сепак, одреден дел од испитаниците рекоа дека никогаш не посетувале специфична обука за насилство врз деца во текот на нивниот работен век. Овој одреден процент вклучува учесници кои се наставници во средни училишта, стручни лица во градинки, судии и лекари, на пр.:

Ние во средните училишта сме хендикепирани во однос на специфични обуки. Гледам дека постојано се канат основните училишта, но ние досега воопшто не сме биле поканети. (ID 3/18; средно училиште, Кичево).

Се уште немам поседувано обука за насилство врз деца. Би сакал да поседувам и би било од помош за мојата професионална работа. (ID 29/07; доктор, Неѓошино).

Не сум поседувал било какви обуки на тема насилство; како професионалец, во мојата работа, мислам дека ми треба таква обука и би било корисно. (ID 6/11; суг, Прилеп).

Влијанието на работата со случаи на насилство врз деца врз животот на испитаниците

Учесниците беа запрашани дали работењето со случаи на насилство врз деца влијаело на нивните животи. Има различни одговори: некои рекоа дека има влијание, и тоа професионално, социјално или психолошко. Други рекоа дека нема влијание, а тоа го припишаа на долгото работно искуство, посетувањето на специфични обуки, употребата на соодветни стратешки вештини во работата со такви случаи, или на одреден тип на личност. Во однос на оние кои рекоа дека има психолошко влијание на нивните животи (што беше најзастапено кај вработените во образовниот сектор и кај испитаничките):

Да, има психолошко влијание. Секое насилство го доживувам лично, ми предизвикува анксиозност, како ќе се рефлектира понајму кон работата на училиштето и самиот ученик. Не е убаво никој поа да го види или

да се вмеша во негово решавање. По службена должност морам да го решам случајот иако јас не изрекувам йедагошки мерки, што го прави директорот, но ирисушна сум цело време и го водам случајот. Немам йосетувано некои обуки или йтренинзи за да може работата да не ми влијае йсихолошки или социјално. Се обидувам што се случува во училиштето да не го носам дома, но се случува. Со йекој на йодините сйанувам йооийорна, ме дойира, но има некоја бариера. (ID 7/15; ОУ, Тешово).

Не ми е убаво, се чувствувам изреволтирано, сакам да йомогнам и да го решам йроблемот. Нашата йрофесија не завршува йука во 15.00 часот, си ја носиме и дома. Така да што ме йреокуйира цело време, дур не го изнајдам решение. (ID 7/22; ОУ, Могила).

Не влијае, бидејќи јас сум изградена личност. Земајќи ја йредвид мојата сйручна йодгошовака, сум се среќавала со многу йешки случаеви и сйоришели на кривични дела. Моето образование йомогнало да се исклучи влијанието на сйреснајта сосйојба што би ја йредизвикал насйанот. Ишто йака имам йосетувано и обуки за сйравување во йешки сйтуаии. Сејак, за било каков йроблем йри работата, јас конйактирам со сйручната служба. (ID 28/5; средно училиште, Кавадарци).

Механизми за следење и супервизија

Учесниците беа прашани за постоењето на механизми за следење и супервизија во нивната работа со децата општо, како и во системите за заштита на децата. Во анализата на нивните одговори на овие прашања произлегоа две главни (и спротивни) подтеми: (i) постои следење и мониторинг; и (ii) нема следење. Одговорите дадени од страна на учесниците во сите сектори се карактеризираа со тоа што концептот и значењето на следењето и супервизијата им се нејасни, како и чија е одговорноста за преземање на овие механизми и колку често. Одреден дел од одговорите се однесуваа на гледиштето дека постои следење во системот за заштита на децата општо и во правниот систем, но најчесто механизмите за следење и супервизија се сметаа дека го имаат истото значење, на пр.:

24/7 не следи. Сè ти рачуна – кога си го уклучил компјутерот, кога си го исклучил, дали навремено си наишал некоја одлука, дали навремено си го земал во работа йредметот... Значи

буквално сè. И йришисок йрави. Ама не ја следи суштина, само форма следи. (ID 7/7, суд, Бишкола).

Мнозинството од учесниците кои се социјални работници рекоа дека следењето и супервизијата на сите вработени во центрите за социјална работа се спроведува преку систем за внатрешно известување, на пр.:

Нашата сйручна работа ја следи Заводот за социјални дејности, ги йроверуваат досејата, дали ги йрменуваме йроцедуриите и сйандардиите, дали ги има сйе документи што се ййребни, дали соодветно йосйауваме во однос на нашиите сйручни йрофили индигивидуално, во однос на йроцедураите и мерките дали ги сйроведуваме сйе йехники што ни се на расйолагање и дали соодветно сме ги йримениле и йроцениле. Извесйуваме кваријално до нив. Пошто не следи йреку ЛИРИКУС, йреку йейрашката на раководителот (но йе не секогаш знаат до кај сме йочно). (ID 7/10; ЦСР, Бишкола).

Познавање на јавните политики и интерните протоколи

Во однос на анализата на одговорите на учесниците во интервјуата во врска со нивното познавање на јавните политики, се појавија неколку подтеми. Кај испитаниците од сите сектори најчесто споменати јавни политики и протоколи за справување со насилство врз деца беа законските рамки, како што се националните закони, стратегии, протоколи и интерни правила и протоколи. Што се однесува до разбирањето на главните законски рамки за справување со насилство врз деца, одговорите на испитаниците вработени во центрите за социјална работа се однесуваа на: закон за семејство, закон за детска правда; закон за социјална заштита; закон против семејно насилство; национални стратегии; и, кривичен законик. Многу мал број стручни работници во секторот за социјални услуги покажаа познавање на стандардните оперативни процедури за социјалните работници и нивната практична примена, на пр.:

При йрофесионално йосйаување во случај на насилство врз децата се водат согласно Законом за йревенција, сйречување и зашйита од семејно насилство, Законом за социјална зашйита, како и сйандардниите

оперативни процедури за застапување при случај на семејно насилство. (ID 26/05; ЦСР, Валандово).

Учесниците вработени во правосудниот сектор и полицијата најчесто одговараа дека главни рамки кои се однесуваат на нивната работа во справувањето со случаите на насилство врз деца е кривичниот законик, потоа законот за социјална заштита, законот против семејното насилство и законот за детска правда. Испитаниците од овие сектори обично одговараа дека го користеле законот за полиција и протоколите за меѓусекторска соработка при заедничко работење со центрите за социјална работа и јавните обвинителства за случаи на насилство врз деца. Многумина од испитаниците рекоа дека ја ценат меѓусекторската соработка на секое ниво, но дека во одредени случаи таа (i) не оди глатко; или (ii) воопшто не постои (поради недостаток на персонал, капацитети или координација). Вакви примери беа зебележани речиси во секој географски регион. Вообичаените одговори вклучуваат:

Законови за права на децата и процесниите закони кои што ги имаме иако тие не прават разлика кога станува збор за деца жртви, иако велат дека треба да се обрне повеќе внимание, може да се цени како оштрена околноста, постоело да се казни сторителот. Во законите за права на децата е малку подработено. (ID 7/7; суд, Бишала).

Од нивните одговори произлезе дека испитаниците вработени во образовниот сектор, а особено наставниците, не се значително или доволно запознаени со законската рамка во однос на справување со случаи на насилство врз деца. Како што видовме, многу од случаите се заведуваат интерно, а се пријавуваат до раководството на училиштето, на пр.:

Нема такво нешто, јас си правам формулари за моја лична потреба, тоа го подготвувам, се архивира, се става печат, го подготвувам и директорот, но тоа се прави во согласност со тој што го пријавува случајот, без негова согласност не може. Не се раководам по ниту еден формален закон, не ги знам процедуриите. (ID 20/14; ОУ, Брвеница).

Улогата на Народниот правобранител

Учесниците во интервјуата исто така беа прашани за нивните познавања на улогата на Народниот правобранител. Според одговорите, во најголем дел тие не се свесни или не се запознаени со улогата на Народниот правобранител во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата (повеќето учесници објаснија дека никогаш немале контакт ниту соработувале со Народниот правобранител во случаи на насилство врз деца). Покрај тоа, одговорите на испитаниците во сите сектори покажаа недоволно општо познавање на улогата и надлежностите на Народниот правобранител, на пр.:

Немам конкретен одговор. Постои потреба од програма за да се примене целосно познавање на улогата на Народниот правобранител. (ID 12/7; СУ, Делчево).

Не сум информиран дали и колку често Народниот правобранител е вклучен во случаи на насилство врз деца. Не сум сигурен за неговата улога. Мислам дека треба да преземе мерки во смисла на организирање на сториите. (ID 7/4; градинка, Бишала).

Немам прецизни податоци за Народниот правобранител, но претпоставувам дека е вклучен. Не можам да зборувам за квалитетот на неговата работа; досега не сме соработувале со него. (ID 3/8; ОУ, Кичево).

Гледишта за влијанието на факторите на еднаквост во случаи на насилство врз деца

Учесниците во интервјуата беа запрашани за тоа какво влијание, доколку има, сметаат дека факторите на еднаквост имаат во однос на тоа како се третираат случаите на насилство врз деца воопшто и насилство врз деца во системот за заштита на децата. Додека некои од учесниците во интервјуата ги коментираа факторите на етничка припадност, религија, сексуална ориентација или попреченост, други тврдеа дека таквите фактори на еднаквост немаат никакво влијание. Факторите на етничка припадност и религија најчесто ги споменаа учесниците кои живеат во поголемите градови, како Битола, Гостивар, Прилеп, Скопје и Тетово. Поконкретно, влијанието на етничките разлики во случаите на на-

силство врз деца и начинот на нивното решавање беше споменато во однос на ромската популација, на пр.:

Постојат различни ставови кон различни етнички групи. Тука имаме Роми и тие се стереотипизирани. Но, покрај тоа, не мислам дека тие се претвораат поинаку. (ID 7/2; ОУ, Бишола).

Од мое искуство, можам да кажам дека има повеќе жртви на сексуална злоупотреба кај Ромите. (ID 6/22; ЦСР, Прилеп).

Етничката припадност има големо влијание, поради општествени проблеми во земјата. (ID 30/5; МВР, Скопје).

Религијата има влијание, но комунизмот. Ова се скриени чувства; тие доаѓаат до израз секогаш кога има некој настан. (ID 9/21; доктор, Госивар).

Попреченоста често се споменуваше во врска со вербалното насилство од страна на врсниците, на пр.:

Има деца со погреченост како жртви на насилство или малтретирање. (ID 14/21; средно училиште, Госивар).

Исфо така, забележливо е дека учениците со погреченост се изложени на насилство од страна на врсниците - исфо малтретирање. (ID 6/44; ОУ, Прилеп).

Сексуалната ориентација не беше често споменувана од страна на учесниците; сепак, некои од социјалните работници и наставниците дискутираа за општите гледишта во општеството за сексуалната ориентација, на пр.:

Сексуалната ориентација може да влијае врз појавата на насилство меѓу децата, бидејќи ставовите и очекувањата во нашата средина се конзервативни. Сè уште нема чувствителност, во однос на овој тип на разлика. (ID 20/11; ЦСР, Тетово).

Како фактор на еднаквост, родот беше посочуван почесто, во однос на различните родителски и општествени очекувања и ставови кон момчињата и девојчињата, на пр.:

Родот има влијание. Од машките деца се очекува да не се плашат, да не плачат и да бидат похрабри. Девојчињата се очекува да бидат понежни, да помагаат во домоќ и да бидат преливи - и кога ќе стипаат во брак,

да не ги напуштаат сојузните, бидејќи исфо сипа. (ID 30/3; ЦСР, Скопје).

Во голем дел, сепак, исфо традиционален модел на образование на децата. Постојат различни културни шеми во образованието кон девојките и момчињата. Девојките се нежни, а момчињата треба да бидат силни. (ID 7/6; болница, Бишола).

Девојчињата се воспитувани да се воздржуваат од агресија и насилство, а за момчињата постојат очекувања дека во одредени ситуации треба да се покаже насилство. (ID 6/3; средно училиште, Прилеп).

Во семејствата и средините каде исфо родова нерамножежа, исфо насилство кај децата. Ова се должи на различни ставови и очекувања кон момчињата и девојчињата - предрасуди, стереотипи - од родителите, а исфо така и од околните. Во такви средини, обично насилството се пренесува на следната генерација и е прифатено како позитивен модел на однесување. (ID 20/11; ЦСР, Тетово).

Сепак, останатите испитаници (особено оние кои се вработени во градинките) истакнаа дека родот нема влијание врз тоа како се разгледуваат и третираат случаите на насилство врз деца, на пр.:

Мислам дека родот не треба да има влијание овде; во градинката децата се премногу мали за да размислуваат на тој начин. Ако продолжиме со овој начин на образование подоцна нема да имаме насилство за род. (ID 2/21; градинка, Сирџа).

Родот не е фактор што влијае на случаите на насилство врз децата, бидејќи децата не се моќни. (ID 7/11; суд, Бишола).

Како што е наведено погоре, дел од испитаниците тврдеа дека факторите на еднаквост, всушност, не влијаат врз тоа како се разгледуваат и третираат случаите на насилство врз деца. Ова важи за мал број вработени во образовниот сектор, особено во некои од помалите градови (на пример, Берово, Кичево, Крива Паланка, Валандово и Винаца). Тие испитаници мислеа и тврдеа дека децата жртви на насилство се третираат на ист начин, во согласност со правните и моралните процедури и протоколи воспоставени во системот.

Нашите наоди овде укажуваат дека меѓусебното насилство постои и кај момчињата

и кај девојчињата. За жал, нема индикации за зголемена перцепција меѓу девојчињата дека одредени форми на однесување претставуваат насилство и дека поради тоа се неприфатливи. Од нашите сознанија, се чини дека постојат бројни начини на кои насилните акти меѓу децата се под влијание на социјализацијата на сексуалната улога. Кај момчињата, употребата на насилство се чини дека е формирана првенствено преку таканаречениот модел на улога од традиционалните машки стереотипи, а многу момчиња можат да научат дека моќта и контролата во рамки на врсничките групи, во најмала рака, се вреднуваат до одреден степен.

Перспективи за добри и најдобри практики во случаи на насилство врз деца

Учесниците во интервјуата беа прашани за тоа што според нив претставува добра и најдобра пракса во справувањето со случаите на насилство врз деца воопшто и во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата. Дадени беа неколку типа на одговори: (i) советување, кое треба да го обезбедат вработените во секторите (односно секторите образование и социјални услуги) кои се искусни во овој вид на работна практика; (ii) индивидуална работа со децата, врсниците и родителите на жртвата или сторителот; (iii) меѓусекторската соработка се смета за добра пракса, особено во справувањето со сложените случаи на насилство врз деца; (iv) едукација, со работилници организирани за деца и родители на тема насилство и зголемување на свеста за потребата од превенција на насилството; и (v) мерки за ресоцијализација за децата кои извршиле насилство или биле жртви на насилство. Вообичаени одговори вклучуваат:

Мислам дека најдобрајќа пракса и ефект во случаите на насилство врз деца е преку постојано работење на вакви случаи и континуирана соработка со стручните тим во училиштето каде што е заштитено децето. (ID 27/01; ЦСР, Гевгелија).

Соработка со родителите - превентивно информирање дека постои вакво феномен и дека одговорните треба да бидат санкционирани - тоа не треба да биде нормална

практика. Ние сме пројектот тоа семејствата да сѐбидат заштитени кругови. (ID 30/2; Градинка, Скопје).

Секако дека постојат добри практики, во секојфайној прејман на децата во процесот на ресоцијализација. Треба повеќе да работиме на превентивните мерки со цел да се избегнат ваквите случаи, но со меѓусекторска соработка во процесот, бидејќи само тоа дава резултати. (ID 3/19; ЦСР, Кичево).

Препораки

Во однос на добри и најдобри практики во справувањето со случаите на насилство врз деца воопшто и случаите на насилство врз децата во системот за заштита на децата, учесниците во интервјуата беа охрабрани да ги кажат нивните размислувања за препораки. Анализата на нивните одговори во овој поглед откри два типа препораки - препораки за стручните работници и препораки за институциите.

Во однос на првите:

- Едукација и обуки за стручните работници во секој од секторите на тема насилство;
- Континуиран професионален развој за вработените во образовниот сектор, полицијата и социјалните служби;
- Обезбедување психосоцијална поддршка за стручните работници кои работат со насилство врз деца;
- Регионална професионална размена на искуства;
- Работилници на тема решавање на конфликти;
- Градење капацитети за сите сектори, вклучувајќи и зголемување на работната сила; и
- Подобрувања во мултисекторската соработка.

Во однос на препораките кои учесниците ги дадоа за институциите:

- Да се воведат или подобрат практиките на вмрежување;
- Да се обезбедат материјални и технички ресурси;
- Треба да се обезбедат посебни простории за жртвите во полициските станици, судовите и центрите за социјална работа;
- Да се започнат повеќе проектни иниција-

тиви за запирање на насилството;

- Да се обезбедат засолништа за жртвите;
- Да се воспостават и екипираат СОС-линии;
- Да се подготват и имплементираат нови и подобрени протоколи;
- Поголема соработка со невладините организации и медиумите;
- Подобрени или зголемени казни за сторителите;
- Законодавството да се спроведува во пракса;
- Подобрувања во законот за детска заштита;
- Подобрена тимска работа; и
- Воведување на протоколи за начинот на справување со насилство врз деца.

Забелешки за интервјуата од страна на членовите на професионалната мрежа на истражувачи

За време на собирањето податоци, некои од членовите на професионалната мрежа на истражувачи известија дека се соочиле со учесници кои очигледно не сакале да дадат соодветни одговори на интервјуата - т.е. да ги споделат своите гледишта и искуства со случаи на насилство врз деца од нивното работно искуство. Голем дел од овие учесници се вработените во образовниот (и поретко во здравствениот) сектор, или живеат во помалите градови. Во такви случаи, учесниците честопати сметале дека немаат многу време да обрнат внимание ако се случило насилство за време на наставата, или само би го игнорирале ако насилството е „само“ вербално; тие нагласиле дека се зафатени со нивната административна работа и наставата. Во однос на меѓусекторските споредби, овој наод е донекаде усогласен со она што го посочија претходните наоди; односно дека постои помалку идентификација и упатување од страна на образовните и здравствениите работници отколку што постои во другите сектори. Во други случаи, учесниците изгледало дека се чувствуваат или рекле дека се чувствуваат несигурно пред истражувачот; ова се должи на позицијата на истражувачот и резултира со тоа што испитаникот очигледно се обидува да го им

пресионира тимот со најдобри одговори, на пр.:

Како да го кажам ова? Не можам да речам дека има некои видови насилство. Насилството може да се реши со дискусија. Ние го регулираме дејствието дека тој или таа не треба да се огнесуваат така. (ID 6/1; ОУ, Прилеп).

Постојат некои процедури кои се применуваат, и на крајот на денот, тоа треба да се реши - да се казни сторителот. (ID 24/05; ОУ, Крайово).

Мислам дека тимовите во Центриите за социјална работа се едуцираат и тие треба да им прислајат на случаите на насилство на најдобар начин во секоја ситуација. (средно училиште, Скопје).

Во други случаи за време на собирањето податоци, некои членови на професионалната мрежа на истражувачи изјавија дека се соочиле со испитаници кои очигледно немаат знаење во однос на постапките за справување со случаи на насилство врз деца, на пр.:

Не знам, во друѓи институции - внатрешни, Нароген правобраништел. Можеби Бироа за образование треба да биде вклучено. Не ги знам неговите одговорности. (ID 7/19; ОУ, Бишопска).

Не знам каде да укажувам вакви случаи кои имаат потреба од најважни институции. Мислам дека тоа треба да биде некој исцело во нашата институција, кој ќе забележи знаци на насилство што ние како лекари сме го пронашле. Не знам дали во оваа институција се прави записник за случаи на насилство врз деца. (ID 6/10; здравствена установа, Прилеп).

СПЕЦИФИЧНИ НАОДИ ПО СЕКТОРИ

Здравствени работници

Генерално, вработените во здравствениот сектор покажаа многу ограничено знаење за насилството врз децата воопшто и насилството врз децата во институциите; ова е очигледно од кусите одговори кои ги даваа здравствените работници за време на интервјуирањето. Најголем дел од одговорите покажаа недостаток на соодветни знаења за системот на заштита на децата, процедурите и дури и познавање на прав-

ната рамка. Ова беше забележано и во големите и во малите градови; нема значителни разлики во одговорите на испитаниците во овој поглед.

Не знам каде да уапшувам вакви случаи кои имаат потреба од напаметни испитувања. Мислам дека тоа треба да биде некој исцело во нашата институција, кој ќе забележи знаци на насилство што ние како лекари сме го проучиле. Не знам дали во оваа институција се прави записник за случаи на насилство врз деца. (ID 6/10; здравствена усџа-нова, Прилеп).

Здравствените работници генерално го сметале феноменот на насилство врз децата како нешто што се случува во домот (во контекст на семејно насилство) или се сомневале во насилство во училишната средина, извршено од врсници или наставници.

Често децата доаѓаат тука откако ќе бидат уапшени од семејниот лекар, или ако родителот забележи промени во однесувањето на децата, или родителот има проблеми со воспитувањето на децата, или ако децата покажува некој психосоматски проблем. Во тие случаи, по дијагноза, сфаќаме дека ова се случаи кои се резултат на физичко насилство – од родител на дете, насилство меѓу родителите, лоши интерперсонални односи во семејството, аддитивни проблеми во училиштето – најчесто се дијагностицира Ф-91, проблеми со однесувањето. (ID 7/6; болница, Бишоп).

Дополнително, ставовите на здравствените работници за истражната постапка за насилство врз деца е дека треба првенствено да се спроведува од центрите за социјална работа:

Понајаму, полицајците испитува во согласност со ЦСР. Ако е поврзано со дете, тогаш ја заочнуваат постојатката и го воведуваат родителот на разговор. Тимот е присутен и одлучува дали децата да се одземе од родителско стваралство или не. (ID 26/07; болница, Валандово).

Еден испитаник од Општата болница во Тетово вака го објасни прашањето за доверливост:

Мислам дека тие институции имаат интерни процедури и правилници за сооднесување на информации, за да се зачува доверливоста на децата и вмешаните лица. Секое лице се води според одреден код и не се открива неговото

идентифицирање. Кога се сооднесуваат извештаите сметам дека се зачувува доверливоста и во тие институции работат лица кои се обучени за тоа работа и знаат како треба да се постојат. (ID 201/16; педијатар, Тетово).

Социјални работници

Забележавме дека одреден број на стручни работници од центрите за социјална работа не дадоа соодветни одговори во однос на постапките за пријавување на случаи на насилство врз деца. Некои од нив рекоа дека не знаат кој ги пријавува ваквите случаи, па дури и дека немало случаи на насилство во текот на нивното работно искуство. Вакви одговори беа забележани во источниот дел од земјата и во малите градови, на пр.:

Не знам, не сме имале такаков случај. (ID 7/26, ЦСР, Валандово).

Беше забележано дека во прв степен, истражните постапки за насилство врз децата треба првенствено да ги вршат центрите за социјална работа.

Откако ќе се идентификува случајот, тогаш испитуваме: стручниот тим од ЦСР. (ID 26/05; ЦСР, Валандово).

Ако дојде случајот до кај нас, ние како институција ја превземеме улогата на испражувачи во постојатката барем во социјалниот дел и превземеме мерки за ресоцијализација, а што тоа се евиденцира. (ID 3/20, ЦСР; Кичево).

Сепак, многу испитаници објаснија дека, вообичаено, една институција не може сама да ја спроведе постапката. Дополнително, имаше различни гледишта во однос на прашањето на безбедноста во професионалните пристапи. На пример, еден испитаник во еден од поголемите градови објасни:

Во овие постојатки, нашата улога е да го заштитиме децата, да го извадиме од ризичната ситуација. За сториелот има и други мерки; Министерството за внатрешни работи работи треба да обезбеди безбедност. Судот и Јавното обвинителство работат со законски мерки и санкции. Кога сториелот е дете, тогаш тоа улога припаѓа на центриите за социјална работа и на Јавното обвинителство; заедно со судот, причините се анализираат. (ID 4/21, ЦСР, Госпивар)

Во однос на приватноста во севкупниот пристап, некои стручни работници зборуваа за водење разговор со детето жртва заедно со детето кое извршило одредена форма на насилство. Сепак:

Во случај на љовикување на децето во ЦСР или обраќање на дете-жртва во ЦСР, раздворот е во љосебна љросљорија. (ID24/08, ЦСР, Краљово).

Наставници и други практичари од образование

Многу стручни работници од образовниот сектор од основните и средните училишта рекоа дека ако насилството се случило во училишна средина, детето кое е жртва на насилство прво го пријавува насилството - на пример, како цел на одреден вид насилство, т.е. вербално, физичко, психосоцијално или сексуално.

Во училишната, љрељежно, учениците љријавуваат насилство ако насилството е од ученик на ученик и се случило за време на одморот во училиштето. (ID, 20/07; ОУ, Тељово).

Следниот чекор за стручните работници во образовниот сектор треба да биде пријавување на случаите на насилство врз деца (заедно со стручниот тим во училиштето и центрите за социјална работа), без оглед на природата на насилството или дали насилството се случило во училиштето или во домот. Сепак, стручните работници од образовниот сектор објаснија дека обидите да се регулираат некои случаи на насилство често се прават во текот на наставата или во разговор со учениците, на пр.:

Доколку наставникот е сведок на насилството, односно се случило во негово љрисусљство, љоѓаш љој се обидува да го реши и да раздвора со учениците, со класниот раководител и со сљручната служба. (ID 6/21; ОУ, Прилеј).

Генерално, наставниците рекоа дека ги пријавуваат случаите на насилство врз деца во институциите и системот за заштита на децата, а тоа го упатија во стручната служба во училиштата.

Нашето училиште љи користи механизмите за заштитата, но ако се идентификува случај на насилство надвор од училиштето каде љто

се вклучени нашите деца или ученици, љоѓаш училиштето ја љовикува сљручната служба за заштитата на децата, извесуваме до ЦСР. Тоа е љроцедурата љто нашето училиште ја следи. (ID 28/5; средно училиште, Кавадарци).

Слично, особено во помалите градови, вработените во стручната служба во училиштата рекоа дека случаите на насилство најпрво им се пријавуваат на психолозите или педагозите во училиштата или на наставниците:

Најчесто ние, сљручните работници, љри љосејта на час откриваме вакви случаи. Овие случаи љи дељектираме љреку намалено внимание на учениците за време на настава или нередовност, љисусљво на следење од иштата. Ољкако ќе го забележиме ова, децата сами откриваат љто сљот љозади љоа. (ID 27/04; средно училиште, Гевѓелија).

Оттука, стручните работници од образовниот сектор се чини дека имаат свои гледишта за третирање на децата како сторители и жртви. Пред тоа, одлуките за пристапот што треба да се преземат во случаи на насилство врз деца во голема мера се носат инттерно, на пр.:

Одукајта се носи во училишниот тим. Тука сљаѓа и раководителот на одделение во децето љто го извршило насилството. (ID 26/02; ОУ, Јосифово).

Ако љосљот физичко насилство, љи љовикуваме родителите да им кажеме дека нивното дете се однесувало насилно. (ID 6/9; ОУ, Прилеј).

Судии

Најголем дел од забелешките на испитаниците од судскиот сектор, односно судиите, се однесуваа на истражните постапки. Судиите посочија дека самата полициска служба и нејзините различни оддели спроведуваат истражни постапки во случаи на насилство, доколку жртвата го пријави случајот до полицијата, на пр.:

Коѓа жртва ља ќе љријави до Полиција, љонатаму Полицијата го извесува Јавното обвинителство кое истражува за случајот и комуницира заедно со Центарот за социјални работи. (ID 20/22; суд, Тељово).

Сепак, еден од испитаниците во еден мал град забележа дека ако случајот се испрати директно до судот, тогаш судиите ја водат постапката:

Ако се процесира во Основниот суд, судијата ја води постапката. Доколку се испитуваат организациите за тероризам (МВР и ОЈО), ако е кривично дело, доколку станува збор за прекршок, тогаш испитува само МВР. (ID 29/10; суд, Нешино).

Во однос на гледиштата околу професионалниот пристап кон случаите на насилство врз деца, во смисла на доверливост, одговорите беа прилично непрецизни, на пр.:

Прочитајте дека во рамките на законите сите документи треба да се чуваат најмалку една година; после тоа, тие мора да бидат уништени. (ID 24/3; суд, Крайово).

Доверливост се обезбедува така што секое рочиште е јавно, само родител може да присуствува и ЦСР и ОЈО. (ID 12/21; суд, Гостивар).

Судиите ги опишаа процедурите за споделување на информации меѓу нивните колеги и меѓу институциите со кои соработуваат за насилство врз деца. Се чини дека голем дел од одговорите добиени во овој поглед во најголем дел се однесуваа на правните рамки за размена на информации, на пр.:

Судот има задача да ги информира само одговорните институции како што е Центарот за социјална работа. Кога постапката е за малолетници, во судот се присутни претставници од Центарот за социјална работа и даваат предлози за примена на јавни казни и други мерки. Центрите за социјална работа се информирани за одлуките што ги донесуваат судовите, бидејќи ги спроведуваат мерките и ги следат неговите одлуки. ЦСР е обврзан да не известува за тоа што се случува со случајот со дејствието и ако целта е исполнета тогаш ЦСР мора да не известува дека примената на мерките е завршена; и тогаш испитуваме во согласност. Мерките се од една до пет години, но колку долго тие ќе траат зависи од резултатите од ресоцијализацијата на дејствието. (ID 6/18; суд, Прилеп).

Повеќето судии рекоа дека не посетувале обука или едукација за насилство врз деца. Ова особено се забележува во помалите градови, иако еден испитаник од поголем град го одговори ова прашање прилично јасно:

Не сум посетувал никаква обука на тема насилство. Како професионалец во овој тип на работа, мислам дека ми е потребна таква обука бидејќи би била корисна. (ID 6/11; суд, Прилеп)

Кога беа прашани во однос на следење и супервизија, од добиените одговори се чини дека концептот за овие прашања за судиите не е јасен: што значи тоа, кој е одговорен за спроведување на вакви механизми и колку често таквите мерки треба да се спроведуваат од страна на релевантните чинители. Одреден број на одговори во врска со ова беа дека постои систем на следење во системот за заштита на децата, како и во рамките на правниот систем воопшто. Се чини дека, меѓу повеќето од овие испитаници, механизмите за следење и супервизија се сметаат за едно и исто (ова важи и за малите и за поголемите градови). Како што појасни еден судија:

24/7 не следат. Се се брои - кога ќе го вклучите или исклучите компјутерот; дали некоја одлука е донесена на време; дали случајот се презема на време. Буквално сè. Пошто имаме притисок. Тоа не ја следи главната суштина на субјектот - само се следи образецот. (ID 7/7; суд, Бишоп).

Од добиените одговори може да се заклучи дека знаењето за јавните и внатрешните политики исто така не е јасно. Многу од судиите се осврнаа на постоењето на неколку законски рамки, но Кривичниот законик го наведуваа како прв.

Јавни обвинители

Кога беа запрашани за нивните постапки во случаи на насилство врз деца, повеќето јавни обвинители упатуваа на потребата да се постапува внимателно и праведно, особено во ситуации кога дете е вршител на насилството, на пр.:

Ако сторишело е дете тогаш ние треба официјално да обезбедиме адвокат и да бидеме многу внимателни во истражувањето на владеењето на правото. Постапките мерки за ресоцијализација. (ID 18/9; Јавно обвинителство, Сирумица).

Порано по стариот закон за кривична постапка кој применета да се применува од 2013 година, истражува ја водеше судот, испитаник

ниот судија, и истражните дејствија беа врз основа на барање на јавното обвинителство кое постојат во пријава од граѓанин или во пријава од полицаја. По новиот закон за кривична постапка, сите истражни дејствија за прибирање на докази за евидентно постоење на насилство врз децата е во надлежност на јавното обвинителство, јавниот обвинител ги прибира овие податоци. И само во овие случаи судот може да постојат. (ID 6/18; суд, Прилеп).

Полициски службеници

Од одговорите што ги добивме од полициските службеници, се чини дека нивната перцепција беше дека полицискиот сектор е главната институција во која се упатуваат или пријавуваат случаи на насилство врз деца. Нејзините оддели спроведуваат истражни постапки против насилство, особено ако жртвата на насилство првично го пријавила случајот во полиција. Ова исто така се однесува за сложените случаи, особено оние за кои е потребна интерсекторска соработка:

Ги истражуваме луѓето, зборуваме со жртвата и правиме записник за секоја пријава. (ID 30/5; ИМДСН, Скопје).

Како одговор на прашањето каде се испраќаат извештаите за насилство врз деца, испитаниците ги споделија своите искуства со процедурите за споделување на информации помеѓу институциите. Во најголем дел од одговорите беа наведени центрите за социјална работа и јавните обвинителства, на пр.:

Се известува (писмено и усно) ЦСР, на кој му се презентира само случајот. Записниците и интервистите белешки се чуваат во полициската станица, а доколку станува збор за утврдено насилство за кое треба да се преземе кривично-правен прогон се испраќаат и во ОЈО. (ID 7/17; ИМДСН, Бишопска).

Полицискиот инспектор има законска обврска да го информира ЦСР за случаите на насилство врз деца и да му достави на јавното обвинителство одредени документи. (ID 6/23; ИМДСН, Прилеп).

Има правила за споделување на информации, особено со ЦСР. Тоа е согласно законот за семејно насилство. Се водиме професионално да не се злоупотребуваат информациите. (ID 28/7; ИМДСН, Кавадарци).

Ваквата соработка беше забележана и во коментарите во врска со комуникацијата со децата и нивните родители, на пр.:

Поканата се укажува на родителите/старателите и обично разговорот е во Центарот за социјална работа. Потоа испраќаме јокана до адвокатот кој го застапува децето. (ID 6/28; ИМДСН, Кавадарци).

СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ ВО ИНСТИТУЦИИ ЗА ДЕЦА

Разбирање на насилство врз деца

Во нивните одговори на овие прашања, вработените во осумте институции за деца кои беа вклучени во овој дел од истражувањето го дефинираа терминот насилство на сличен начин со испитаниците од другиот дел на истражувањето. Може да се забележи дека таквите дефиниции се кажани со општи термини со кои се набројуваат или категоризираат различни видови насилство, обично со мал број примери за самото насилство, последиците од насилството или причините поради кои се случува насилството. Од нивните одговори, произлегува дека стручните лица од институциите не го препознаваат запоставувањето како форма на насилство. Како и во многу други случаи, терминот насилство не е соодветно дефиниран и очигледно не се препознава од страна на некои од стручните лица. Разбирањето на насилството на испитаниците обично вклучува насилни акти како физичко насилство, вознемирување и вербална агресија, на пр.:

Насилството е нешто што се случува во сите оштетени. Постојат различни форми и секое оштетување се занимава со овој проблем на поинаков начин (учесник Шри, Дегадо).

Секое однесување, дејство или зборови кои се навредливи и нејочувачки, кои се насочени кон грубо лице, треба да се сметаат за насилство (учесник Девид, социјален работник).

Различни форми на насилство - вербално, физичко, психичко, сексуално... Свесна намера да повреди груба личност (учесник два, воспитувач).

Повреда, не само физичка, туку вербална, повреда на личноста, не само она што е видно, туку и повреда на чувствата на лицето (учесник осумнаесет, социјален работник).

Протоколи и водичи

Од нивните одговори во интервјуата, може да се заклучи дека испитаниците од овие институции не се доволно запознаени со протоколите и унифицираните национални водичи за справување со насилството врз децата. Многумина од испитаниците рекоа дека постојат внатрешни протоколи во институциите и дека случаите на насилство врз деца ги водат според овие интерни протоколи. Иако некои од нив споменаа дека посетувале обука за насилство врз деца, заедно со претставници од други институции (на пример, центрите за социјална работа), со цел да се зголеми нивното познавање на националните протоколи за справување со случаи на насилство, дури и овие испитаници сметаа дека има недостатоци во знаењата во овој поглед. Еден вработен сметаше дека постојните протоколи треба да се ревидираат и ажурираат, бидејќи содржат некои термини кои се строго ориентирани кон осудените лица (ова е случај во малолетничките затвори и воспитно-поправните установи за деца). Испитаник од СОС Детското село објасни дека покрај нивните интерни протоколи, тие применуваат и некои меѓународни протоколи, како Политиката за заштита на децата (СРР). Според овие протоколи и насоки, тие реагираат на секој случај на насилство, па дури и мали инциденти. Испитаникот рече:

Нулта толеранција за насилство е еден од нивните [на СОС Детско село] водечки принципи. (учесник три, дегадо)

Понатаму, овој испитаник рече дека тие вложуваат многу напори за превенција, така што само во многу ретки случаи се случуваат сериозни инциденти на насилство. Сите испитаници рекоа дека врсничкото насилство, најчесто вербално по природа, е форма на насилство на која тие најчесто реагираат.

Механизми за супервизија во смисла на идентификација, упатување и пријавување на случаи на насилство

Одговорите во врска со механизмите за супервизија откриваат дека постојат некои разлики меѓу институциите. За државните институции како малолетничките затвори и казнено-поправниот дом во Тетово, следење и супервизија се врши од страна на Агенцијата за санкции и Министерство за правда, додека кај другите, како што се институциите „11 Октомври“, „25 Мај“ и „Ранка Милановиќ“ следење и супервизија врши Институтот за социјални дејности и Министерство за труд и социјална политика. СОС Детското село има внатрешно следење и супервизија, а МТСП го врши мониторингот. Некои институции споменаа дека има систем на внатрешно следење кој го води Директорот.

Прашања за род и други фактори на еднаквост во однос на идентификација, упатување и пријавување на случаи на насилство

Испитаниците воопшто не се осврнаа на прашањата за родот и еднаквоста; одговорите се многу општи по природа. Неколку испитаници рекоа дека прашањето за родот нема влијание во однос на идентификацијата, упатувањето и пријавувањето на случаи на насилство. Одреден број на испитаници изразија мислење дека ако детето е сведок на семејно насилство, постои веројатност во иднина и детето да врши слични дејства. Исто така, овие испитаници сметаат дека образованието и ставовите на родителите се релевантни во однос на прашањата за родот и еднаквоста, на пр.:

Зависи од средината каде дејето се развива. (учесник два, воспитувач)

Има влијание кога дејето е сведок на семејно насилство, дејето учи дека жениите „треба да бидат шейани“. (учесник еден, социјален работник)

Има влијание. Прејезно тоа се родителски образовни ставови и нивни очекувања. Влијанието на околината и општеството е помало [од она на родителиите]. (учесник седум, дегадо)

Меѓусекторска соработка

Одговорите во врска со меѓусекторската соработка се разликуваа. Испитаниците вработени во некои институции изразија мислења за генерално добрата соработка со ЦСР, иако во одредени случаи недостапува соработка или таа е побавна. Главно, забелешките за меѓусекторската соработка се однесуваа на личностите на поединците од институциите и нивната подготвеност (или неподготвеност) за соработка. Одговорите, исто така, упатуваа на професионалните тимови кои се занимаваат со прашањето за меѓусекторска соработка. Во СОС Детското село беше напоменато дека меѓусекторската соработка не е толку честа бидејќи случаите на насилство соодветно се спречуваат.

Влијание врз стручните работници

Испитаниците генерално одговорија дека работата со случаи на насилство врз деца нема значително влијание врз нивната работа или личност. Причините за тоа обично се однесуваа на искуството што го стекнале со текот на годините, на пр.:

На почетокот имаше психолошко влијание, но со годините искуството веќе не. (учесник два, воспитувач)

Има психолошко влијание, но со искуството што го имаме, ние работиме професионално. Не е обезбедена поддршка за справување со стресот. (учесник еден, социјален работник)

Сепак, неколку испитаници одговорија дека таквата работа има забележително психолошко влијание врз нив.

Има влијание, особено психолошко. Во СОС Детското село имаме обука за механизми за справување со стресот. Освен тоа, користам лични методи за справување со стресот итн. (учесник три, педагог)

Психолошко влијание постои, како и професионално, но тоа е предизвик и придонесува за професионален развој. Стресот е голем, особено во случаи на насилство. (учесник петнаесет, негувач)

Перспективи за добри практики

Неколку различни добри практики беа истакнати меѓу стручните работници, иако голем дел од нив не знаеја да објаснат какви било добри практики.

Навремената реакција на персоналот до превенира насилството. (учесник шест, педагог)
Принципот на „нулта толеранција“ за насилство е добра пракса и има големо влијание за превенција на насилството. (учесник три, педагог)

Препораки на учесниците во интервјуата за подобрување на системот за заштита и професионален развој

Еве неколку примери од одговори на испитаниците на прашањата поврзани со овој аспект од интервјуто:

Подобрена координација помеѓу институциите што ќе го подобри одговорот во справување со одредени случаи на насилство врз деца. (учесник седум, педагог)

Надминување на проблемот со недостигањето на човечки капацитети. Воспоставување тимови со професионалци кои ќе работат со децата жртви. (учесник еден, социјален работник)

Конбинирана обука за професионалци и редовни состаноци за размена на искуства. (учесник два, воспитувач)

Подобрени образовни програми, наставници, и организирано слободно време за децата во заштитите. (учесник тринаесет, психолог)
Прошоколитите треба да се ажурираат и да се развијат инструменти за проценка на ризиците. (учесник девет, социјален работник)

ИДЕНТИФИКУВАНИ КЛУЧНИ ЧИНИТЕЛИ

Разбирање на насилството врз децата

Во следниот дел ќе бидат документирани и анализирани одговорите на учесниците на следните прашања од интервјуто (види горе, „Методологија“, дел за „Материјали“, поддел „Идентификувани клучни чинители“; исто така, Прилог 1 (B)): „Како би

го објасниле феноменот на насилство врз деца на некој кој е лаик? Како би го дефинирале? Како одговарате кога некој ќе ве праша зошто се случува? Зошто мислите дека има случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата?“ Дванаесетте учесници чинители прво зборуваа општо за случаите на насилство врз деца. Шест од дванаесет клучни чинители ги започнаа нивните одговори со краток вовед дека проблемот на насилство врз деца е широк и мулти-факторски проблем, на пр.:

Нависшина ѝоспојаај многу ѝрчини за ѝоа. (учесник еген)

Кога зборуваме за насилство врз децааа, ѝоа е многу широк ѝоим, а ѝрчиниие може да бидат ѝовеќекрајни. (учесник два)

Има ѝовеќе факѝори на ризик. (учесник дванаесет)

Шест од клучните чинители се осврнаа на присуството на насилство во потесното семејство на детето, односно присуството на домашно насилни и дисфункционални семејни врски и распаѓањето на браковите, како фактори на ризик:

Од нашата национална сѝаѝисѝика можеме да видиме дека бројот на разводи е зголемен, а иѝто ѝака и бројот на случаи на семејно насилство. Ова е ѝрчинааа зоѝто, кога ѝо ѝодгоѝеуваеме закономѝ, размислуваме кога едно деѝе е изложено на насилство - и не само дирекѝно насилство, ѝуку и ако ѝој или ѝаа бил/а изложен/а на насилни односи во домоѝ. (учесник еген)

Тоа зависи од децааа и сѝуаѝааа во која се наоѓаат - нивнааа средина, нивнааа околина. (учесник два)

Прво и најважно, кога зборуваме за насилство, ѝоа може да биде во семејството - недосѝаѝок на знаење кај родителите за работа со своите деца - на ѝример, ниско ниво на образование; но иѝто ѝака и материјална или финансиска ѝозагина во семејството, како и здравственааа сосѝојба на родителот и многу друѝи коц, за жал, се ѝрисуѝни. (учесник ѝри)

Причините често може да се најдат во обичаите, ѝтрадициите и културааа - дури и на скриен начин, во мѝодиие за воспѝиување на децааа. Заѝоа, не мислам дека ѝоспоа

едно деѝе кое е имуно на можностиа да биде жрѝва на насилство. Насилството се јавува на сѝте нивоа на оѝиѝесѝвениот живоѝ, но иѝто ѝака и во домашниот и семејниот живоѝ. (учесник четѝри)

Праѝикааа ѝокажа дека кога се случува во семејството, ѝоа е резултат на дисфункционални семејни односи... Најчесто е кога родителите се во конфликт, каде ѝто има деѝресивна, конфликтна аѝмосфера дома, а особено кога сѝанува збор за развод. Една ѝреѝина од разводителите ѝто ѝи имаеме се многу конфликтни, многу ѝеѝки, а деѝето е жрѝва во оваа сѝуаѝаа... ѝие се сведоци на секаков вид насилство и конфликтна дома, а односот меѝу родителите е ѝолку нарушувачки; ѝоѝоа, кога ќе одлучат да се разведат, родителите ѝи корисат децааа за да се одмаздуваат еген на друѝ ѝреку деѝето. (учесник девет)

Ако се нормални - да ѝи наречеме нормални - семејства во оѝиѝесѝото, каде ѝто децааа се ѝреѝираат ѝравилно и нивните ѝрава се нависшина ценети, семејства каде родителите едносѝавно ќе ѝрзнаат дека иако се деца, ѝие имаат свои ѝрава и иѝтереси... во овој случај, секое деѝе ќе се воспѝиува во средина која би била нормална средина, а иѝто ѝака ќе се изгради со вредности - нависшина важни вредности. (учесник десет)

Во донекаде поврзана смисла, друг испитаник го изложи аргументот на емоционално недостапни родители и возрасни како потенцијално придонесувачки фактор:

Ако деѝето нема со коѝо да разговара за своите ѝроблеми, ѝоа обично сака да ѝрвлече внимание, ѝа ѝонекогаш ѝрави насилство за да ѝокаже дека има некој ѝроблем и дека му ѝреба ѝомош... Родителите, возрасните, немаат време да зборуваат со своите деца; за жал, денес ова сѝанува сѝ ѝочесто. Тие може да се зафатени со работа, или ѝонекогаш не знаат како да ѝо најраваат ѝоа. (учесник ѝет)

Еден испитаник го изложи аргументот дека оние кои биле злоупотребени во минатото може да станат злоставувачи во иднина:

Една од овие ѝрчини е дека сѝорителите на насилство, ѝие самите биле жрѝви на насилство. Значи ѝие ѝо реѝродуѝираат [насилство], можам да кажам, бидејќи многу од иѝражувачите ѝто ѝи ѝрочитав, до сега, велат дека се ѝокажува - луѓето кои биле жрѝви на насилство или злоупотреба, некои од нив ѝо реѝродуѝираат ѝоа. (учесник ѝет)

И повторно, во донекаде поврзана смисла, односно одразувајќи ја основната идеја околу потенцијалната меѓугенерациска репродукција на моделите на насилство, друг учесник зборуваше за важноста на возрастите во општеството и нивниот потенцијал да делуваат како позитивен или негативен пример:

Треба да зайочнеме со возрастните - реедукција на возрастните. Не е случај само со нашата држава, тие се случуваат и во глобални рамки. Возрастните се тие кои корисаат збор на омраза. Тие го прикажуваат ова насилно и агресивно однесување, корисаат несоодветен јазик и многу често децата се таму - и тие едноставно го копираат она што обично го праваат возрастните... Така и тие стануваат насилни или агресивни - маѓејсан круж. (учесник шест)

Четири други испитаници се осврнаа на влијанието на поголемите социјални и општествени фактори врз нивото на насилство врз децата. Тројца испитаници се осврнаа на влијанието на поголемите општествени фактори како негативен ефект, односно зголемување на веројатноста за насилство врз и меѓу децата; два од нив се однесуваа на ставовите кон девојките и жените:

Овде работам во областа на насилство врз жени, особено насилство врз девојчиња, постојат типични и стереотипни форми. Во некои општества, како што знаеме, ова е дозволено. Ако зборуваме за присилни бракови, осакатувањето на женичките, кое е форма на насилство врз девојчињата, кое потекнува од тие стереотипи - ова е нешто што треба да се направи за девојчињата. Микросистемскиот одговор во земјата води кон насилство. (учесник седум)

Во некои од овие семејства, улогата на жената се уште е многу традиционална и тие го одобруваат тиејанието на жената. Тие очекуваат жената да има традиционална улога, да биде послушна во семејството. Затоа верувам дека во изминалите десет до петнаесет години многу е направено во оваа област, особено кога станува збор за семејното насилство. Но, ирашањето не е ираширано еднакво, бидејќи не можеме да кажеме дека ситуацијата е иста кога станува збор за поодалечението, или едноставно повеќе рурални области, бидејќи очигледно постои не-

достаток на образование и очигледно недостаток на информации. (учесник осум)

Имаше и два коментари во врска со потенцијалните негативни ефекти на насилството врз децата од неодамнешната политичка нестабилност во земјата:

Верувам дека она што се случува во општеството, сите тие случувања, знаеме, во општеството, навистина пригонесуваат кон појава на насилство. Исто како и сега - шеконите работи, што всушност се случува, и политичката ситуација во земјата². (учесник осум)

Во последните неколку години имаше зголемување на насилството и насилството во општеството, како и во медиумите, меѓу највлијателните политички луѓе и меѓу највлијателните политички партии во земјата... Ова се ширеше надолу, од врвот до дното, знаеме, па дури и децата можеа да почувствуваат дека положбата на мој е многу важна, дека можеш да се идентификуваш со тие и дека можеш да бидеш лидер, можеш да бидеш што сакаш. Исто така, социјалните нееднаквости кои стануваат реалност многу очигледни во нашето општество овозможува децата да станат дискриминирани меѓу себе... Секој ден гледам многу деца кои биле малтретирани и злоупотребувани од врстници; а од група страна, гледам многу деца со надворешно однесување, агресивни: родителите не можат да го ограничат нивното однесување, па дури и училиштето не може да го стори тие. (учесник дванаесет)

Сепак, еден испитаник се осврна на променливите општествени вредности во текот на изминатите две или три децении што имаат позитивен ефект, односно зголемувањето на прагот на чувствителност кон насилството врз децата, како што се гледа во училишната пракса:

Пред околу дваесет години, одредени форми на насилство беа ираширани како нормални појави; во овој поглед, можам да си оменам телесно казнување во училиштата - можеби тиејанието на децата, шамари, можеби тиејанието на косата, телесно казнување со сити - сите овие работи беа ираширани како нормални појави. Можеби ова се должи на некаков вид на неразбирање на феноменот на насилство врз децата; овие форми беа, на некој начин, ирафајени, тие беа ираширани како нормални, како дел од воспитно-образовниот

² За да се разбере овој коментар, треба да се има на ум дека ова интервју беше спроведено во четврток, 27. април 2017 година, само неколку часа пред нападот на македонскиот Парламент (види Тесторидес, 2017). Претходните денови имаше големи политички демонстрации во Скопје.

процес, како некаква педогошка мерка... Од осамостојувањето на државата ситуацијата се промени и доведе до бројни промени во однос на законската регулатива, во однос на правото и промените во свеста на институциите и свеста на дел од семејствата, во врска со постоењето на такви форми на насилство. (учесник единаесет)

Еден испитаник го изнесе аргументот за недостатокот на спроведени законски санкции:

Постојат различни причини. Прво, несоодветната законска регулатива. Потоа, неспроведувањето на законот, постоењето на владеење на правото. Не постои систем за превенција и заштита. Недостаток на ефикасен систем за превенција. (учесник седум)

И повторно, на донекаде поврзан начин, друг испитаник зборуваше за неефективноста на институциите кои имаат одговорности за заштита на децата:

Има одредени страни, национални тела и институции кои прибегнуваат кон усвојување на одредени планови и стратегии, кои би биле за децата - но тие не се спроведуваат за добро на децата. И повторно, за жал, овие надлежни институции кои треба да обезбедат ставање крај на насилството врз децата едноставно се замолчени, знаат. Тие не прават ништо за насилството врз децата, а тоа води кон еден вид на ланец, знаат, како маѓејсан круж, само насилство што се случува. (учесник десет)

Дванаесетте испитаници чинители беа прашани дали имаат конкретни коментари за тоа зошто се случува насилството врз децата во системот за заштита на децата - односно, коментари во дополнително на она што веќе го кажаа општо за тоа зошто се случува насилството врз децата (види погоре). Единаесет од дванаесетте учесници имаа натамошни коментари во овој поглед. Седум од клучните чинители испитаници во нивните одговори се осврнаа на различни законски рамки, протоколи, мониторинг и координација на системите кои се веќе воспоставени во системот за детска заштита во земјата, на пр.:

Воспоставивме национално координативно тело за заштита на децата, на највисоко ниво. Се состои од претставници од сите релевантни министерства - невладини ор-

ганизации и меѓународни организации, со цел да се обезбеди ефективна заштита на децата во секој на целиот процес. За да се подобри ова прашање за идентификација, беше обезбедена обука за сите професионалци кои работат во соодветните институции. Во 2012 година имавме кампања за идентификација на жртви на сексуална злоупотреба на деца. Целта беше да се зголеми свеста на наставниците и сите вработени кои работат во училищата; исто така, како да се пријавува тоа - како да се информираат центри за социјална работа, и во случаи на тешка злоупотреба, како да се информира Министерството за внатрешни работи. (учесник два)

Еден од седумте испитаници кои се осврнаа на различните законски рамки, протоколи, мониторинг и координација на системите, го изрази своето мислење дека решавањето на ова прашање лежи во конзистентна примена на постојните мерки:

Некои од причините што ги сомнам кога зборував за насилството врз децата во семејството, исто така, се присутни во системот за заштита на децата. Тоа зависи од сториелото на насилството и од мерките што треба да ги спроведува системот за да му се обезбеди заштита на децата. (учесник три)

Меѓутоа, четворица од седумте испитаници кои се осврнаа на различните законски рамки, протоколи, мониторинг и координација на системите посочија дека практиката за детска заштита може да биде (или, во случајот на учесник девет, недвосмислено е) малку поинаква:

Нашите институции ги следи канцеларијата на Народниот правобранител, а стручниот надзор го обезбедува Институтот за социјални работи, кој има сектор за социјални инспекции... Сепак, тоа не значи дека сме задоволни од институционалната грижа. (учесник еден)

Законот и протоколите, сè што имаме во однос на документација, се навистина јасни и лесни за употреба. Но, фактот е дека во пракса, овие принципи се потценети. Како член на Националниот совет за малолетничка деликвенција и како учесник во многу работни групи кои се релевантни за оваа тема, свесни сме дека децата се интервјуираат повеќе пати... Јасно е дека треба да се спроведе само еден разговор во присуство на претставник од Центарот за социјална работа, Министерството за внатрешни работи и јавни-

оџ обвиниџел. И во согласносџ со Законот за деџска џравда, судиџаџа може да го џовика деџеџо на вџоро сослушување. Меџуџоа, џраџџикаџа оџкрива дека имаме џвеќекраџџни исџрашувања на деца, а во некои случаи деџаџа се соочуваат и со сџориџелот на насилсџвоџо. (учесник чеџири)

Значи има врска и со законскаџа реџулаџива - мноџу часџо имаме законски џроџиси кои во џеориџа се добри, но можеби џоа не е случаџ во џракса - она џџо може да недосџасува се информаци за џраџџична имџлементџациџа. (учесник шесџ)

Поради дисфункционалносџа на инсџиџуџиџе во државата. Внимаџелно го одбрав овој џермин „дисфункционалносџ“ - исџ е како и за семеџсџо. Можам да кажам дека не џосџоџи нџџу една инсџиџуџиџа која е вклучена во сисџемот за деџска зашџиџа која усџева целосно да џи изврџува своџџе надлежносџи, надлежносџиџе џџо им се дадени, во согласносџ со различниџе џроџоколи, закони и слично. (учесник девеџ)

Еден од седумте учесници кои се осврнаа на различните законски рамки, протоколи, мониторинг и координаџа на системите, го лоџираше проблемот во овој поглед во ставовите и активностите во одредени делови од општеството, како и во предизвиците во спроведувањето поради овие фактори:

Коџа сџанува збор за инсџиџуџионалниџе асџекџи, сџо ова заџосџавување всушносџ е длабоко вкоренџо. Заџоа, можам само да зборувам за некои недоволни наџори од сџрана на оџшџесџвоџо, во смисла на џромовирање на ова ниво на сензибилиџеџ, коџа сџанува збор за руралниџе обласџи... Можеме да разговараме за девоџџџе, на мноџу од овие девоџџиња не им е дозволено да одаџ на училишџе, не им е дозволено да се заџиџуваат во училишџе, џџе се занемарени, а џокраџ џоа, дури и коџа им е дозволено да одаџ на училишџе, џџе се џовлечени од училишџата џредвреме... Имаше зголемување на надлежносџиџе на училишџиот инсџекџорат и зголемување на надлежносџиџе на инсџекџорџџе во инсџекџоратџоџ, џџо доведе до џоѓолемо вклучување на деџаџа, џоѓолема контрола, џоѓолема џриџа - сџ џџо се огнесува на деџаџа. (учесник единаесџ)

Пет од клучните чинители учесници во интервџата се осврнаа на недостаток на обука или свесност во врска со нивните улоги од страна на вработените во системот за заштита на деџата:

Можеби не зборуваме за дирекџниџе форми на насилсџво кои џосџоџат, џџуку и за индирекџниџе форми на насилсџво. Можеби џоа е однесувањеџо на службениџе лица кои работат во овие инсџиџуџиџи, џџо всушносџ води до она џџо е џознаџо како „секундарна виџимизациџа“. (учесник шесџ)

Посџоџат неколку факџори, неколку џричини, бидеџќи можеби рехабилџациџата, реинџеграџиџата не е целосно завршена во инсџиџуџиџе - можеби џџе не се џридржуваат до најновиџе сџандарџи кои ја реџулираат оваа обласџ. Можеби заџоа џџо овие луѓе не се следени до сџеџен до кој џреба да се следат џо излеџувањеџо од џаа инсџиџуџиџа. (учесник седум)

Вероџаџно недосџаџок на образование од сџрана на сџручниџе лица, без разлика дали се насџавници или луѓе кои работат во зџриџувачки центри. Тие сџ ушџе се водени од џраџџиџи, од обичаџ, а не од џравниџе норми. Тие размислуваат за изврџување на своџаџа должносџ - обврска која џреба да им биде џрофесиџа; и можеби џџе морале да ја џреземаџ оваа улоџа, можеби не сакале да бидат во џаа џрофесиџа, но можеби џоа било едносџавно џрисилно или намеџнаџо. И џџе мислат дека деџаџа се џаму за нив, а не дека џџе се џаму за деџаџа. (учесник осум)

Лиџаџа кои работат џаму немаат доволно свесносџ. Јас веќе џриесџ џодина работам во сферата на менџалноџо здравје на деџаџа; не можеџе да го лекуваџе деџеџо освен ако не усџеџе џрво да џи воспосџавџе овие џсихосоџиџални инџервенџи заедно со овие инсџиџуџиџи - и џџука сџе бесџомошни. Се чувсџвуваџе мноџу бесџомошно, а џоа е џешко, заџоа џџо се обидуваџе да го зашџиџиџе деџеџо, и се чини дека сџе осџавени без никакви средсџва џоради целата сџџуџациџа. Се обидуваџе да најравџе неџџо, а свесни сџе за секундарната виџимизациџа џџо се џојавува во сисџемот, и можеџе да џи видиџе ефекџиџе џџо џи има врз деџеџо - а сџека, вџе сџе бесџомошни... [Но] џоа не е секоџаш џака, не е секоџаш џака мрачно. (учесник девеџ)

Ако џџе нависџина, сериозно џи разбираат нивниџе должносџи и обврски, нивниџе задачи, и џоа дека џџе се џаму за инџересџџе на деџаџа, дека се џаму за да џи воспџиџуваат, да се џриџат за деџаџа, џоџаш нема да имаме

џојави на насилсџво во овие инсџиџуџиџи. Д зоџџо се џојавуваат џроблеми? Тие се случуваат заџоа џџо имаше вработени кои дури и не ја разбираат џозиџиџата на која се назначени. Тие се џаму само да џи џоминаџ осум

тие работни часа, но не го гледаат како про-
должение на она што нормално би го правеле
во живојот. (учесник десет)

Конечно, двајца од клучните чинители
учесници во интервјуата експлицитно се
осврнаа на потребата од деинституциона-
лизација како заштитна мерка против фе-
номенот на насилство врз децата во систе-
мот за заштита на децата:

Имаме и национална стравежија за деинсти-
туционализација, но за жал, ова е фокусира-
но само на работата со луѓе и деца со појрече-
нос. (учесник еден)

Има многу малку институции во системот
за заштита на децата кои се пријателски за
децата и за адолесцентите... Институциите
што ги имаме сè уште се „некаде помеѓу“
- не се како што некогаш биле во социјалис-
тичките системи, но откогаш не се промен-
иле многу. Тие велат дека се „отворени“ ин-
ституции - тоа значи дека не ги заворат
враќајќи и не ги заворат децата - но, од
друга страна, „отворена враќа“ значи дека
се целосно отворени, децата можат да изле-
жат во полагневните часови, да просјачат
на улица, што и да е - да прават некои ан-
ти-социјални работи, исто така да крадат,
да прават што сакаат. И ова се вид на ин-
ституции што се нарекуваат институции
за заштита на деца... Без доволна надзор,
без доволна персонал, без доволна алокација на
пари за оваа намена, без доволно мониторинг
и без доволно испражување на резултатите.
(учесник дванаесет)

ЗА ЕФЕКТИВНОСТА НА ПОСТОЕЧКИТЕ МЕРКИ

Во следниот дел ќе се документираат и
разгледуваат одговорите на учесниците
во интервјуата на следните прашања (ви-
ди горе, „Методологија“, дел за „Материјали“,
поддел „Идентификувани клучни чини-
тели“; исто така, Прилог 1 (В)): „Во однос
на случаи на насилство врз деца општо и
случаи на насилство врз деца во системот
за заштита на децата на национално ниво,
што мислите за ефективност на постоеч-
ките мерки? Можна ли е интерсекторска со-
работка? Доколку да, што ја олеснува таа
соработка (законодавство, професионални
протоколи и упатства, професионални од-
носи и др.)? Доколку не, кои мислите де-
ка се пречките за тоа (недостаток од зако-

нодавство, недостаток од професионални
протоколи и упатства, недоволно разбира-
ње на законодавството, професионалните
протоколи и упатства, лоши професионал-
ни односи итн.)?“

Еден од дванаесетте клучни чинители
учесници во интервјуото одговори дека мо-
жеби ќе бидат потребни и некои дополни-
телни измени во законодавството:

Можеби законската рамка треба поинаку
да се измени... Има разлики во речиси сите
области кои што доведуваат до проблем
би бил недостигањето на владеење
на правото. (учесник седум)

Сепак, многу почесто учесниците во интер-
вјуата се повикуваат на (како што направија
шестмина) разликата меѓу она што се сме-
та за добар закон (т.е. што треба да се слу-
чува во принцип) и колку добро законите
всушност се спроведуваат (односно, што
се случува во пракса).

Ако зборуваме за законите и стравежијата во
документите за правната стравежија - со-
сема сме добри. Меѓутоа, ако зборуваме од
гледна точка на имплементација, има повеќе
проблеми, а имплементацијата не е на оче-
куваното или саканото ниво. (учесник еден)

Барем во одделно војно [Министерството]
сме вклучени, можеме да видиме дека се при-
менува [законодавството]. Но, на национално
ниво, целото законодавство не се применува
целосно. Затоа можеме да видиме дека имаме
некое отстапување од ова [национално] пра-
шање за заштита на децата - дека ние [како
нација] не го спроведуваме целосно. (учесник
три)

Добро, постои национален акционен план за
дејски права, тоа е точно; постои закон за
заштита на децата, закони за основно и сред-
но образование. Но, генерално мислам дека
системот за заштита на децата е добро зас-
нован; постои добра основа, но треба да се
наградат, се разбира, и да се прилагоди и адоп-
тира на новите трендови - на пример, сајбер-
насилството, што е многу важно во послед-
ните години. Според националниот закон, кога
едно дете е жртва или сториел на кривично
дело, тие треба да дадат исказ два или мак-
симум три пати. Првото пате е пред полицис-
киот службеник, а второто пате е во судот; и
во исклучителни случаи, може да има трет или
четврто пате. Нашата организација лобира за
детето да дава само еден исказ и тој исказ да
се користи во испраќањата - секое повторување

или сеќавање е виктимизација, секундарна виктимизација на децето. (учесник пет)

Всушност постои форма што ја користиме за пријавување на насилство, а што така има и протокол што го подготвув само за УНИЦЕФ; тоа е протокол за активност што треба да ја преземаат здравствени работници. Сејак, и покрај овие форми и протоколи и други слични документи - и покрај постојните и постоечки - тие едноставно не се користат, не се дистрибуираат, ни ту се презентираат правилно. (учесник девет)

Теоретски, имаме закони, но имплементацијата навистина не се случува во пракса. Значи насилството е забрането - забрането е според жоренаведениите закони - но во пракса, тоа не е санкционирано, не е казнувано. [Во едно испитување пред неколку години] ги прашавме учениците од основните училишта да ни кажат повеќе за насилството... Сфаќаме дека децата не се охрабруваат да пријавуваат насилство; некои од нив дури и го гледаат како нормален чин или нешто што насилственикот има право да го прави во училиште, и мислат дека ако го пријават тие ќе бидат санкционирани, а не насилствениците. (учесник десет)

Вложивме многу напори за законите и подзаконските акти, и од друга страна, во правенето протоколи за меѓусекторска соработка во случаи на злоупотреба на деца. Но, овие протоколи до сега не се поставени ефикасно. Има ограничени ресурси, особено во здравствениот сектор, но тие не функционираат добро. (учесник дванаесет)

Петмина од дванаесетте клучни чинители укажаа дека работата во оние области каде што е потребна меѓусекторска соработка во спроведување на законодавството или националните политики, или обезбедување на услуги, е важна и бара дополнително внимание:

Би сакал да споменам дека оние сервиси кои бараат меѓусекторска соработка се најтешки за спроведување. (учесник еден)

Свесни сме за потребата од подобрување на меѓусекторската соработка, бидејќи тоа е клучно за заштитата на децата. (учесник два)

[Имаше проблеми со] меѓусекторската соработка која треба да постои меѓу институциите кои треба да се вклучени во заштитата на децата - во минатите години се зголемија обуките за вработените во Центарот за

социјална работа за да се подобрат нивните професионални вештини и капацитети. (учесник четвори)

Се сеќавам пред 29 години... дури и во тоа време, соработката со образовниот систем, зборувам за основните и средните училишта, и центри за социјална работа - соработката беше одлична, особено кога имавме деца кои беа жртви на насилство. Можеби во тоа време термините „меѓусекторска“ или „меѓуодделенска соработка“ не постојат - можеби немаме протоколи, но работевме заедно за интересите на децата... Кога стана збор за оваа меѓусекторска соработка, верувам дека тоа постои и треба да постои, но она што мислам дека е уште порелевантно е единствен начин на делување. И овој единствен начин на делување не треба да се применува само на даден регион, ни ту даден град, туку треба да биде во државата, на национално ниво. (учесник шест)

Дополнително, двајца од дванаесетте клучни чинители учесници во интервјуата ја истакнаа потребата од физички ресурси на безбедни куќи или засолништа за проценка и третман на деца-жртви на насилство:

Мораме да бидеме свесни за можноста од повторно трауматизирање на децата, бидејќи ова е многу чувствителна област... Покрај зајакнувањето на капацитетите на стручните лица, што е потребно, потребни ни се ресурси - вклучувајќи финансирање на доброволни служби за поддршка на жртвите. Стручните лица кои работат во центри за социјална работа може да обезбедат иницијална психосоцијална поддршка, но нам ни се потребни специјализирани центри за советување, каде што на жртвите ќе им биде обезбедена помош за да можат да се вратат во нивниот нормален живот... Ни треба засолниште, безбедни куќи, каде што ќе можеме да згрижуваме и штрираме. Да, потребна им е социјална заштита, но во исто време потребна им е и здравствена заштита. Затоа треба оваа услуга да биде достапна. (учесник два)

Имаме само осум „пријатни соби“, како што ги нарекуваме, за интервјуирање на децата кои биле жртви на насилство - и тие се наоѓаат во полициските станици. Според информациите од извештајот што го добивме, тие се недоволни во споредба со бројот на деца кои се изложени на ризик. Во Центарот за социјална работа имавме три такви простории, но сега има само една. Имаше една таква соба во Скопје, но зградата беше урната. Тие треба да ги имаат сите соодветни аудио, визуелни и технички средства за да

можат да ја исполнат својата цел. (учесник четвори)

Конечно, двајца од дванаесетте чинители испитаници се осврнаа на ефектите од политичката волја (или недостигот од неа) врз координираното обезбедување на сервиси за деца-жртви на насилство:

Верувам дека во изминатите три години системот не функционира толку добро како што треба да функционира, а тоа може да е резултат на политичката ситуација. Не само во однос на ситуацијата на заштитата на децата од семејно насилство, туку генерално, во сите сфери на општеството... Ова е она што се случува - така одиме, три чекори напред, пет чекори назад! (учесник осум)

Преземавме многу иницијативи за да се зрουμε, да седнеме заедно и да дискутираме, да разговараме за тоа што функционира и што не функционира. Но, тоа зависи од иницијативата на УНИЦЕФ, на некоја меѓународна организација, на СЗО - а постоа нашиот сектор, нашите институции не преземаат водство. Дури и нашето Министерство за труд и социјална политика презеде многу иницијативи за меѓусекторска соработка, но тогаш, знаеме, тоа трае една година; се менува човек на ниво на министер или заменик министер, кој е задолжен за оваа иницијатива, а постоа доаѓа друго лице кое не мора да продолжи - не е толку важно на агендата на одреден министер. И самите министерства не соработуваат многу добро. (учесник дванаесет)

ВЛИЈАНИЕТО НА РОДОТ И ДРУГИТЕ ФАКТОРИ НА РАМНОПРАВНОСТ

Во следниот дел ќе се документираат и разгледуваат одговорите на учесниците во интервјуата на следните прашања (види горе, „Методологија“, дел за „Материјали“, поддел „Идентификувани клучни чинители“; исто така, Прилог 1 (В)): „Како мислите дека прашањата на род и други фактори на еднаквост влијаат на идентификацијата, пријавувањето и упатувањето на случаи на насилство врз деца општо и случаи на насилство врз деца во системот за заштита на деца и како тие случаи се превенираат и решаваат?“

Петмина од дванаесетте клучни чинители учесници во интервјуата изјавија дека родовите и другите фактори на еднаквост не влијаат врз тоа како се идентификуваат и реша-

ваат случаите на насилство врз деца, на пр.:

Не, се осигурувам дека нема разлика. Секогаш дејствието е тоа кое се третира, а најдобро е интерес на дејствието е најважното нешто. (учесник два)

Не, не би рекол. Стручните лица ги третираат сите деца исто. Досега не сме забележале никаква активност која била неправилно наравена поради една од овие основи. (учесник четвори)

Мислам, од моја гледна точка, тие [род и други фактори на еднаквост] не прават разлика - секое дејство е дејство. Ние како организација не сме забележале никакви разлики во пристапот ако дејствието е Ромче или има ионаква сексуална ориентација, но можеби тие разлики [во сексуалната ориентација] се забележливи кај возрастите. (учесник пет)

Тие пет испитаници го споменаа постоењето на законски рамки кои ја поткрепуваат гаранцијата за еднаквост во вакви случаи, на пр.:

Заколот за социјална заштита има одредба за заштита од дискриминација врз основа на род, раса, боја на кожа, националност, етничка припадност, социјална, политичка, верска, културна, јазична, финансиска и социјална позадина, попричетност, неволна положба во однос на други корисници на социјална заштита. (учесник еден)

Еден од овие пет испитаници, исто така, се осврна и на конкретни активности од страна на Министерството за образование за зајакнување на овие закони преку развивање на комплементарни програми во училиштата:

Прво, Министерството за образование изготви насоки - овие упатства се однесуваат на антидискриминација во рамките на училиштата, а насоките им се достапни на училиштата. Упатствата беа изготвени во соработка со невладини организации, особено оние кои работат со ранливи целни популации. Упатствата им се достапни, училиштата можат да ги идентификуваат овие случаи на дискриминација... Значи, моето мислење е дека имаме силни ресурси и имаме надлежни стручни служби за да ги идентификуваме и да ги третираме овие случаи. (учесник единаесет)

Сепак, и покрај тоа што напоменаа дека рамноправноста е наводно загарантирана во законската рамка, седуммина од дванаесетте клучни чинители испитаници изразија мислење дека искуството во пракса

може да биде малку различно за одредени групи. Четворица од дванаесетте испитаници конкретно се осврнала на случајот со етничките малцинства во земјата, при што двајца од нив укажуваа дека главните потешкотии се наоѓаат во овие заедници, на пр.:

Кога сѐманува збор за групните заедници - да речеме, албанската заедница - навистина е тешко да се види каде зајираат обичаите и традицијата и зајочнува насилството. Истото важи и за ромското население. Не е дека судиите не се обидуваат да ги заштитат овие деца, но во некои случаи тие сакаат да се венчаат на четирнаесет години. Во некои случаи, тие се продаваат од сирена на нивните родители, а тоа е нормална работа во таа заедница; и тоа значи дека навистина е тешко да се докаже како чин на насилство, и тн. (учесник девет)

Тие [Албанците и Ромите] живеат во средини што се изолирани - и затоа, на пример, нема пријави од соседи; средината во која живеат не го дозволува тоа. Значи, треба да ги поттикнеме граѓаните да пријавуваат случаи на насилство - без разлика дали тоа вклучува дете кое е сосема здраво или дете кое има некаква форма на повреда... Главната причина за тоа е ниското образование на родителите, но и средината во која живеат. (учесник три)

Двајца други испитаници кои се осврнала на случајот на етничките малцинства во земјата посочија дека главната тешкотија лежи во перцепциите на општеството во однос на овие малцинства, на пр.:

Кога сѐманува збор за децата од ромската заедница, како ранлива група на деца, тие сè уште не ги уживаат истите права. Значи, го немаат тој аспект на еднаквост. Сѐ поред нивните што ги имаме, 90 проценти од децата кои живеат на улиците, живеат, се припадници на ромското население и се изложени на секакво насилство. Тие се изложени на принудна работа и експлоатација, која, како што знаеме, е забранета, сѐ поред меѓународните декларации и стандарди... За жал, државата не најде соодветен инструмент за заштита на овие деца. (учесник десет)

Многу работам со деца кои биле сексуално злоупотребени. Ако дете од ромската популација е сексуално злоупотребено, тоа најчесто многу, многу брзо. Ако дете од друга етничка припадност е сексуално злоупотребено тогаш, најчесто, има одолжување на

целиот процес. Обвинителството мора да има многу, многу силни докази со цел да најде еден случај, а понекогаш и чекаме со месеци да се развие случај. На нашиот суд им е полесно да кажат, да прогласи некој за виновен, кога тоа лице доаѓа од ромското малцинство. Знаеме [овде, учесникот почна да зборува со ироничен тон, како да е претсирена], „тоа е дел од нивната култура, многу големи семејства кои живеат заедно во една просторија, децата се изложени на сексуалниот живот на родителите, сведоци се на тоа, а родителите се разузгани кога се ијани и лесно може да се вклучат во сексуални активности со своите деца“. (учесник дванаесет)

Тројца од дванаесетте клучни чинители конкретно упатуваа на случајот со децата со попреченост. Двајца од нив укажаа дека проблемот е во недостаток на свесност и обука на оние кои работат со деца со попреченост, на пр.:

Кога сѐманува збор за телесна повреда - децата кои имаат проблеми со физичкиот развој или други проблеми - не сите претставници кои доаѓаат од различни институции се соодветно обучени за работа со овие деца, знаеме, децата со посебни потреби... Верувам дека не е проблем тоа што се претвораат поинаку - и тие не се претвораат поинаку, туку само заради повреда, треба да се основа посебен тим. (учесник шест)

Она што е доста често од професионалците во институциите е некаков ошор - ошор што го покажуваат кон овие деца, децата со повреда. Како тие да се обележани, на некој начин... Верувам дека овие деца со повреда кои сѐмануваат дел од редовното училиште... таму имаат претставници, но претставниците не се добро обучени да работат со овие деца со повреда. И таму има многу малтретирање, малтретирање што се случува во училиштето, и овие деца се едноставно изложени на сето ова. (учесник осум)

И групите од тројцата учесници кои се осврнала на децата со повреда посочи дека проблемот лежи во негатавните однесувања кон луѓето со повреда: Децата со повреда... за жал, свеста во општеството не е на задоволително ниво... Она што повеќе е предвидено со законот е инклузија, а не инклузија... Од една сирена, имаме случај на родители кои го повикуваат Народниот правобранител да преземе мерки за овие деца со повреда да бидат дел од редовните училишта. Но, од друга сирена, имаме таканаречени „нормални“ родители

кои ни се јавуваат и бараат тие деца да бидат извадени од училиштата, бидејќи овие деца „се мешаат“ во образовниот процес во училиштето! (учесник десет)

Конечно, еден од дванаесетте клучни чинители испитаници конкретно се осврнати на родот, велејќи дека девојчињата се посебно загрозувани во однос на тоа како се идентификуваат и решаваат случаите на насилство врз деца и дека корените на ова може да се најдат во општите ставови на општеството кон родовите улоги и одгледувањето на децата:

Она што се случува на харџија и што се случува во џракса е сосема поинаку, бидејќи имало случаи каде што девојките кои биле жртви прејреле повеќе прејледи, неколку прејледи поштив девојчињата... секојдневно го гледам скриен џаџриархатот, џа морам секојдневно да се борам со ова. Бидејќи, освен ако не биде прејрирана од сџрана на државата, џао всушност е процес кој прејдизвикува многу, многу насилство. Значи, не вела дека девојките треба да се фаворизираат, џуку дека треба да се промовира еднаквоста меѓу момчињата и девојчињата - треба да се почне од многу рана возраст, од џрадинките. Бидејќи девојчињата не мора секогаш да бидат облечени во розово, а момчињата не мора да бидат облечени во сино! (учесник седум)

ПРОЦЕНКИ НА „ДОБРИ“ И „НАЈДОБРИ“ ПРАКСИ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ОПШТО

Во следниот дел ќе се документираат и разгледуваат одговорите на учесниците во интервјуата на следните прашања (види горе, „Методологија“, дел за „Материјали“, поддел „Идентификувани клучни чинители“; исто така, Прилог 1 (В)): „Кои мислите дека може да се „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца општо? Има ли нешто што сметате дека треба да се воспостави (закони, политики, протоколи, истражување)?“ Во нивните одговори на ова прашање, дванаесетте клучни чинители дадоа доста разновидни предлози. На пример, за еден учесник приоритет е деинституционализацијата:

Во однос на деинституционализација, договорена е национална сџраџија. Мојата

визија би била да нема повеќе институции за деца - за да имаме институции слични на Дејското село, кое дава одлични резултати и да може да се подобри зржувачките семејства и зржување. Овој систем го имаме во земјава од 1960-тите и немаме проблеми да реинтегрираме зржени деца назад во општеството. (учесник еден)

Друг испитаник ја истакна националната потреба за законодавство поткрепено со истражување:

Прво, треба да го знаеме бројот и видовите на случаи на насилство врз децата. Потребна е анализа и поспроведување на ова истражување или анализа, треба да предложиме соодветно законодавство за да се спроведат на овој феномен на насилство врз децата. (учесник три)

Други испитаници се осврнати на потребата од подобрувања во спроведувањето на законските процедури и нивното проследување со детските и семејните служби:

Најдобра џракса е да се има поефикасен процес на зонене и докази во судовите - да се заврши случајот. За деца-жртви на насилство, за секаков вид насилство, за заголжителна рехабилитација или прејман - услуги на советување, а џодоцна, врсничка џоддршка во училиштата, а исто џака и работата со семејствата. Работата со семејствата со ненасилниот родител, или со двајцата родители, ако злоупотреба е наговор од семејството; или од една сџрана да се работи со ненасилниот родител и дејето, а од друга сџрана со насилниот родител, ако може - мислам, ако има доволно увид и доволно сила кај родителот да работи на надминување на ова насилно однесување. (учесник дванаесет)

Покрај овие индивидуални сугестии, постоеше согласност, односно беше заедничко во одговорите на четворица од дванаесетте испитаници, дека треба да има поголема свесност во општеството воопшто во однос на феноменот на насилство врз децата и дека процесот на едукација на пошироката јавност би бил корисен, на пр.:

Пред сѐ, треба да работиме на џодиѓање на свеста кај населението, вклучувајќи џи и родители, со цел да се зајакнат капацитетите за родителство - без разлика дали сџанува збор за комителни семејства, семејства со еден родител, зржувачки семејства

- со цел да се намали насилството што се случува во семејствата. Затоа, верувам дека со подигнување на свесноста на јавноста, ќе ги подобриме и работите за професионалците кои работат во оваа сфера... Како резултат на изворени семејства, тие остануваат оддалечени од центрите за социјална работа, ги ставаат работите „под тешките“... и во моментов придонесуваме за постоење на еден мажестан круж. (учесник четвори)

Моделот дека девојките треба да се принцези, а момчињата да покажуваат сила - ова треба да се откаже; овој модел понајаму генерира насилство. (учесник седум)

Ако ме прашувате за моите соништа и како ова насилство треба да се сфречи и прекине - првенствено се однесува на едукација. Едукација на родителите; едукација на децата, од најрана возраст... Ако уште како дете ги знам моите права, уште од рана возраст, дека случаите како што се повлекување на нечија коса, навреда или корисање лош јазик не се нешто што треба да се толерира, туку да се пријави, без оглед на местото каде што се случува, - без разлика дали тоа е во семејството или во училиштето... И што ќе знам дека откако ќе го пријавам тоа, дека ќе биде соодветно постапено - тогаш ќе имаме намалување на насилството врз децата. Во сировинно, може да имаме многу закони, може да имаме многу стандарди со кои се забрануваат инцидентите на насилство врз децата, но само во теоретска смисла. (учесник десет)

Двајца од овие четворица чинители испитаници кои говорат за придобивките од поголемата свесност во општеството во целина, конкретно се осврната на олеснувањето на пријавувањето на насилството врз децата:

Исшо така, треба да ја надминеме предрасудата дека пријавувањето на насилството е лошо; многу е полошо да се биде свесен за некој вид насилство и да се молчи за тоа. Тоа, исшо така, се случува и со професионалците кои работат со деца - тие честито мислат на последиците, вклучувајќи и појавување на суд или какви било други дејствија кои би можеле да следат. (учесник четвори)

Другата идеална ситуација би била дека сите возрастни ќе бидат едуцирани да го препознаат насилството и да го пријавуваат - да не молчат за тоа. Ако не зборуваат за насилство, тоа значи дека го поддржуваат - вие сите соучесници. (учесник пет)

Еден испитаник продолжи да говори за важноста на гласот на детето при пријавување на насилство:

Мислењето на детето е многу важно. Честито, ние возрасните смејаме дека знаеме што е најдобро за детето, но тоа не е секогаш случај. Велиме дека учесниците на децата е многу важно, но ние не секогаш го практикуваме тој начин. Ако кажеме дека детскиот глас е важен, треба да создадеме механизми за слушање на тој глас. (учесник пет)

Во однос на широка вклученост, уште двајца од клучните чинители учесници во интервјуата се осврната на придобивките од поголемо ниво на вклученост на локалната самоуправа:

Целосно активирање на општинските совети. Намалување на малолетничката деликвенција [значи] сфрчување на вмешаност во било каков вид на пороци или било каква криминална активност - сфрчување на зависност, како зависност од дрога, зависност од цигари... квалификирано слободно време - учество во креирање и дизајнирање на образовниот процес, вклучување, учество во разни клубови по завршувањето на училиштето или различни активности, организирање на дебата - вклучување на овие деца во дебата. Децата треба да се вклучат во сите сфери на општествениот живот. Тие се деца, но ние како возрасни, можеме многу да научиме од децата. Тие треба да бидат и нашии насилственици. (учесник осум)

Училиштата во државата се децентрализирани, така што тие се во надлежност на советот, општините. Така може да се дискутира за извештаите и оценки за успехот на училиштето, а постоење можност за суштествени во врска со одредени подобрувања кои можат да се направат во училишните политики, како и во системот. Ова е добар процес и јас би сакал да го видам пошироко - постоење, но не е широко прифатено. Размената на искуства во рамките на општините може да помогне во примената на насилството. Значи треба да си помислиме дека сите овие општини се главно мултиетнички; во државата постоење чувствителност на форми на насилство кои се предизвикани на етничка основа, бидејќи директно влијае и врз социјалната основа. Значи ова е од примарна важност за нас во рамките на Министерството и во рамките на општините; и медиумите треба да го нагласат ова. (учесник единаесет)

Тројца од клучните чинители учесници во интервјуата се осврнаа на прашања од професионалната пракса. Еден од нив дискутираше за стратешки назначувања и подобрување на мерките за откривање и оценување:

Прво, ќе имаме квалификувани психолози кои работат во училиштата, кои ќе можат да идентификуваат дека одредено дете е жртва на некаква злоупотреба. Тогаш стручно лице ќе го информира Центарот за социјална работа, а потоа ќе се вклучат професионалци од Центарот за социјална работа за да ги спроведат неопходните проценки. Ова ќе биде најправено во рок од 24 часа. (учесник два)

Уште еден од тројцата чинители учесници во интервјуата кои се осврнаа на прашањата за професионална пракса истакна дека има потреба од обука меѓу професионалните практичари:

Ќе зајочнам со здравствениите работници – го немаат потребното знаење и не се запознаени со оваа тема за да можат да преземаат каква било акцијност – никој не презема акција, така што нема да го пријават насилството, ја даат официјална белешка, или да ја зајочнат целата процедура... Се обидовме да спроведеме многу обуки во разни училишта, дейски жрадинки – исто така и обуки со здравствениите работници, со полицијата – и се обидовме да го воведеме ова знаење [од меѓународни обуки, искуства и контакти] во земјата, но се чинеше дека е многу тешко. (учесник девет)

Во исто време, испитаникот од групата на клучни чинители кој се осврна на прашањата за професионална пракса не говореше за недостаток на знаења туку за потребата стручните работници да бидат посвесни за нивните лични и професионални одговорности:

Парите можат да ги решат проблемите, но не секогаш. Личната одговорност и институционалната одговорност можат да направат поголема разлика од парите. Ако морам да донесам одлука, да влијае на судбината на детето, морам да го пријавам тоа дете како да е мое. Морам да размислам за тоа што го правам за детето – дали и јас ќе го сторам тоа за моето дете. И мислам дека овој типичен пристап треба да функционира за сите професионалци – разбирање дека со вашата одлука, вие влијаат на судбината на детето. (учесник пет)

Прашањето за подобрување на меѓусекторската соработка што претходно беше претставено во одговорите на клучните чинители (види одговори на второ прашање, односно прашањето што се однесува на ефективност на постоечките мерки, погоре), беше поставено од двајца од дванаесетте клучни чинители:

Значи, кога станува збор за насилство, насилството не препознава време или место каде што се случува. Па, кога има случај на насилство и ојкако ќе се извешти полицаец, тогаш полицискиот службеник треба да дејствува... Кога имаме дете, дете кое е жртва или кое било подложено на траума, тогаш она што е навистина важно е да се соберат сите клучни засежани страни на едно место, во исто време. Целта е да се обидеме да спречиме понашамошна виктимизација на детето... Како што реков, зајочнуваме со полицијата, имаме полициски службеник, а од другите институции имаме претставник од Центарот за социјална работа, знаеме, да разговара со детето. И во случај на какви било здравствени последици, треба да имаме претставник од здравствениот сектор – можеби психолог. И можеби претставник од судот. Но, она што е навистина важно е да ги има сите засежани страни на едно место, така што да нема одложување, за веднаш да се делува, бидејќи инаку тоа може да доведе до понашамошна виктимизација на детето. (учесник шест)

Кога мислиме на овој мултисекторски пристап, изгледа како проблематично прашање, има многу слабости во системот, а сепак треба да биде на потребното ниво ако сакаме да постигнеме нешто. Институциите знаат што треба да прават, но недостигава поврзување и некаква координација. Иако чекорите и задачите се јасно означени во протоколот – тие се јасно утврдени. Така, на пример, имаме проблеми кога се очекува да одиме на суд – секој ги знае своите чекори, секој знае што треба да прави, но некако заглавуваат во својата сфера и не изгледа како да се обидуваат да поврзат сè. (учесник девет)

Беше даден и предлог во однос на идеалната локација на таквиот координиран мултисекторски одговор. Повторно, како што претходно беше случај во одговорите на второто прашање од интервјуто (што се однесува на ефективност на постојните мерки, види погоре), двајца од дванаесетте клучни чинители ја истакнаа потребата од физички ресурси на безбедни куќи или

засолништа за проценка и третман на деца жртви на насилство:

Искусството од Хрватска ни покажа дека имаат специјализирани безбедни куќи за работа со деца кои се жртви на насилство, иако што стручните лица не треба да размислуваат каде ќе се среќаат со децето. Куќите имаат многу убава атмосфера. Треба да има центри за советување со децата психијатри и психолози и што треба да биде подолг третман - тука, кај нас, третманот е обично пократок кога работите се случуваат. (учесник четри)

Според мое мислење, би било добра идеја да има безбедна куќа, засолниште - знаеме на што мислиме - иако што омикако ќе ги имаме, би било добро децето да се однесе таму, заедно со клучните засегнати страни, иако што таму тие ќе може да се погрижат за сè. Затоа што е важно децето да не биде во полициска станица; многу често тие може да бидат заглашени веќе на влезот на полициската станица, затоа би било добро да се има оваа посебна куќа, со децето и овие третманници. (учесник шест)

ПРОЦЕНКИ НА „ДОБРИ“ И „НАЈДОБРИ“ ПРАКСИ ВО СЛУЧАИ НА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА ВО СИСТЕМОТ ЗА ЗАШТИТА НА ДЕЦА

Во следниот дел ќе се документираат и разгледуваат одговорите на учесниците во интервјуата на следните прашања (види горе, „Методологија“, дел за „Материјали“, поддел „Идентификувани клучни чинители“; исто така, Прилог 1 (В)): „Кои мислите дека може да се „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца во системот на заштита на деца (закони, политики, протоколи, истражување)?“

Четворица од дванаесетте клучни чинители учесници во интервјуата се осврнаа на системските фактори, во однос на употребите за зајакнување на националната координација и меѓусекторската соработка.

Наш следен чекор ќе биде отворањето на овие социјални сервиси, како што се споменав. Планираме да ги вклучиме социјалните организации или социјалните дојдници. Но, ова значи дека прво ќе треба да го подготвиме системот, да воведеме позитивни стандарди за сервиси и лиценци за невладиниот сектор, но и контрола на системот на сер-

виса. Ние веруваме дека на овој начин ќе го подобриме квалитетот на сервисите за директните корисници... Имаме добри практики, имаме многу знаење, ни треба само подобра организација. (учесник еден)

Сите доаѓаме од различни институции и сите имаме различни фази и различни начини на работа, но интересите треба да бидат исти - заедничките интереси треба да биде заштитата на децата... Има голем број чинители, треба да работиме заедно, но имаме свои соодветни обврски и должности. Значи ова е она што јас би рекол е најдобрата практика - ако сите заедно работиме на едно место, нема да има одлагање, времето ќе се скрати и, се разбира, ќе биде помалку трауматично за децето. (учесник шест)

Има национално координативно тело кое ги обединува сите, но би рекол дека е целосно неефикасно. Можеби треба да размислиме за друг модел на координација на шквалите национални активности... и најважно, посвоено на политичка волја. Ако немаме влада, ако немаме министри, кои се подготвени, кои сакаат да го направат што, што е едноставно ќе го направат. (учесник седум)

Пред сè, треба да знаеме како да воспоставиме соодветни врски помеѓу различните сектори, како да се координираат и како да се преземе координирана акција. Ова е начинот на кој можеме да ја сретиме секундарната виктимизација... Кога станува збор за случаи на сексуална злоупотреба, на пример, може да биде случај изјавата на децето да е единствениот доказ што го имаме на суд и затоа треба да бидеме соодветно координирани. Инаку, што е како да зборваме на различни јазици. (учесник девет)

Четворица од дванаесетте клучни чинители испитаници се осврнаа на факторите на екипирање. Двајца се осврнаа на факторите на преходна услуга, односно на употребата од внимателно избирање и вработување на персоналот за грижа за деца:

Центрите за социјална работа имаат многу компетенции, но што не е секогаш придружено со добри процедури за регрутирање на стручен кадар. (учесник еден)

Не само нивната биографија, туку и пред што, до самите почетоци - да дознаат повеќе за семејната заднина на лицето кое се вработува, децата период. Затоа што не знаеме што се крие зад ова лице, зад таа личност... и омикако ќе бидат вработени во институцијата, тие може да продолжат со она што е направено во минатото. (учесник осум)

Останатите двајца од четворицата испитаници кои се осврнаа на факторите на кадровско екипирање како фактор на придонес ги наведоа вработените, односно практиката, основните ставови, мотивација и поттик на персоналот за грижа за децата:

Сѝручниѝе лица ѝ треба да ѝи зајакнаѝ нивниѝе каѝациѝеѝи, бидејќи ѝ некогаш гури и можат да бидат сведоци на случај на некаква злоупотреба или насилсѝво врз деѝе и може да ѝо занемарат ѝоради сѝрав од одмазда од родителитѝе или од дружитѝе - можеби нема да ѝо ѝријават бидејќи се ѝлашат од некои ѝследници. Ова е, всушностѝ, најлош вид на викиѝимизација во рамките на сисѝемот за зашѝитата на децата, затоа шѝо ѝогаш деѝеѝо нема друг кому да се обрати... деѝеѝо ѝродолжува да сѝрага од ваква викиѝимизација и злоупотреба. (учесник два)

Мислам дека деѝеѝо ѝ треба да биде зѝрижено, да ѝо добие ѝреѝманот шѝо ѝаа или ѝој би ѝо добил/а во семејсѝвоѝо. Но, во ѝпракса, случајот, сѝтуацијата е ѝинаква. Бидејќи ова се враќа на она шѝо веќе ѝо реков... дека вработенитѝе се ѝаму за работата, само за да ѝи завршат осумѝе часови, а не за децата. (учесник десет)

Еден од дванаесетте клучни чинители испитаници се осврна на потребата да се намали или да се замени потпирањето на поголемите институции за деца:

Јас всушностѝ не ја ѝочитѝувам инсѝитѝуционалната зашѝитата. Верувам дека инсѝитѝуционалната зашѝитата ѝ треба да биде ѝоследно средсѝво кога сѝ друго ќе се исѝроба... Кога сѝтанува збор за инсѝитѝуциитѝе - зборваме за големитѝе инсѝитѝуции, со голем број деца кои доаѓаат од различни семејсѝва, со различно ѝоѝекло, а некои имаат анѝи-социјално однесување - во овие случаи имаме многу врсничко насилсѝво. (учесник четѝири)

Истата испитаничка се осврна на предностите на малите домови за деца во споредба со поголемите институции за деца, а нејзините ставови беа поддржани (и проширени) во овој поглед со одговорот на друг испитаник:

Овој форум се ѝокажа како многу добар. Таму има ѝомеѓу ѝеѝи и седум деца, ѝа целата аѝмосфера е како семејсѝво, а децата учесѝвуваат во сѝе активностѝи како семејсѝво. Тие имаат ѝрофесионална ѝоддршка од ѝедагози и ѝсихолози и одаѝ на училиштѝе, а слободно се движат во ѝрадоѝ - ѝрифаетени се од со-

седсѝвоѝо и од оѝшѝесѝвоѝо. И ѝие ѝокажуваат ѝодобрено однесување, не само во домовитѝе, ѝуку и во ѝриврзанот однесување. (учесник четѝири)

Малитѝе заедници се нависѝина ѝодобри во ѝоѓлед на ѝрижата за децата од сѝрана на ѝерсоналот; исѝо ѝака, ѝосвеѝен ѝерсонал; ѝовеќе ѝосѝавеностѝ како во семејсѝво... Мислам дека ѝосѝојатѝ ресурси - на ѝпример, има ѝолку многу сѝуденѝи кои учат социјална работа... ѝие може да се корисѝат во раната или доцната... или во вѝората ѝоловина од нивното образование; редовно вклучени во ѝаквитѝе активностѝи и ѝака [ѝие] би можеле да ѝо ѝрадат својот ѝрофесионален однос и ѝрофесионално искусѝво - живеејќи со овие деца. Треба да има некои ѝрофесионалци кои ќе ѝо водат ова, но многу ѝоддршка може да дојде од сѝуденѝи, волонѝери. (учесник дванаесет)

Еден од дванаесетте клучни чинители испитаници се осврна на потребата од прелиминарни истражувања за да се обезбеди основа за идните реформски мерки во системот за заштита на децата:

Она шѝо е најѝоѝребно во моментѝов е база на ѝодаѝоци. Базата на ѝодаѝоци ѝ треба да се заснова на исѝражување... Она на шѝо најмногу ѝ треба да работиме е мулѝисекѝорскиот ѝрисѝаѝ, изѝоѝвување национални ѝолитѝики насочени кон ѝревенција - ова исѝо ѝака ќе резулѝира со ѝроѝрама за обука за форми на зѝрижување или едностѝавно ѝреѝирање на децата на соодвеѝен начин. (учесник единаесет)

Сеѝак, еден од дванаесетте клучни чинители учесници во иѝтервјуата најомена дека решениѝо на ова ѝрашање е во ѝоконзисѝентната ѝримена на ѝосѝојнитѝе мерки:

Имаме леѓислаѝива - ѝаа е досѝаѝна. Можеби ѝ треба да се ѝодобратѝ одредени сеѓменѝи, но најважно е образованиѝо на населениѝо и ѝрофесионалнитѝе инсѝитѝуции... и ѝоконзисѝентно сѝроведување на законскитѝе одредби. (учесник ѝри)

Еден од дванаесетте клучни чинители (учесник пет) не даде конкретен одговор на ова прашање бидејќи во едно од претходните прашања зборуваше на оваа тема.

НАВРАЌАЊЕ НА ИСТРАЖУВАЧКИТЕ ПРАШАЊА

Откако ги изложивме и ги разгледавме главните резултати, сега може да видиме колку ефикасно (или неефикасно) сме ги одговориле истражувачките прашања.

ИП1. Што би требало, или би можело, да се случува во однос на постоечките законски, политички и практични рамки?

Преглед на „Законски и политички одредби во врска со насилството врз децата во земјата“ е даден во делот со тој наслов, во делот „Вовед“. Разгледувајќи ги заедно со информациите во делот за „Насилство врз деца во земјата“ и „Насилство врз деца во системот за заштита на децата во земјата“ во делот „Вовед“, имаме јасна слика за тоа кои законски, политички и практични рамки се поставени и зошто таквите мерки се спроведени.

ИП2. Како функционираат постојните законски, политички и практични рамки во однос на информирање и насочување на професионалната пракса на работниците во системот за заштита на децата во определените сектори, поддржувајќи го мониторингот и надзорот (во смисла на достапност, најдобри практики и вклучување на Народниот правобранител) на таа професионална пракса?

ИП3. Како постојните законски, политички и практични рамки ја олеснуваат или претставуваат пречки за меѓусекторската соработка?

ИП4. Колку постојните законски, политички и практични рамки влијаат врз прашањата за родот и еднаквоста поврзани со случаите на насилство врз деца?

ИП5. Како практичарите во системот за заштита на децата го разбираат она што всушност се случува во нивната пракса (на пр., во однос на нивното разбирање и чувства за појавата на насилство врз деца, нивните лични искуства од нивната профе-

сионална пракса, нивните идеи за добра или најдобра пракса; психолошко, социјално и професионално влијание на нивната работа врз нив)?

Преку споредбата на примарното истражување со основните фази на истражувањето (види го делот „Главни резултати и дискусија за наодите“, погоре, дел за „Стручни работници во системот за заштита на децата“ и „Вработени во институции за деца“), дадовме краток преглед на искуствата стручните лица вработени во рамки на системот за заштита на деца (во здравствениот, социјалниот, образовниот, полицискиот и правниот сектор) во однос на нивната работа во областите на насилство врз деца и насилство врз децата во системот за заштита на децата. Бевме во можност да ги документираме, споредиме и коментираме нивните размисли и разбирање на насилството врз децата; нивните искуства за тоа како функционираат постојните законски, политички и практични рамки (или како не функционираат), во информирањето и водењето на професионалната пракса; нивните искуства (или недостатокот од искуства) со процедурите на мониторирање и надзор; нивните искуства и размислувањата за тоа како прашањата на род и други фактори на рамноправност влијаат за насилство врз децата, како и добрите и најдобрите практики; нивните контакти (или недостатокот од контакти) со Народниот правобранител; нивните искуства во меѓусекторска соработка во такви случаи; и како работата влијае врз нив психички и социјално.

ИП6. Како клучните чинители во земјата ги разбираат (i) постоечките законски, политички и практични рамки, и (ii) професионалната пракса во системот за заштита на децата?

Преку споредбата на примарното истражување со идентификуваните клучни чинители (види го делот „Главни резултати и дискусија за наодите“, погоре, делот за „Идентификувани клучни чинители“), сметаме дека може да се извлече јасна слика во однос на ова прашање.

По горенаведените постигнувања, сметаме дека може да одговориме на финалното истражувачко прашање:

ИП7. Според одговорите на претходните прашања, може ли да се дадат препораки за зајакнување на системот за заштита на

децата и за подобрување на заштитата на децата-жртви на сите форми на насилство во земјата?

Одговорот на ова прашање ќе следи во делот подолу („Препораки“).

ПРЕПОРАКИ

ПРЕПОРАКИ

ОПШТИ ПРЕПОРАКИ

Врз основа на претходното претставување и дискусијата за наодите (види го тој дел, погоре), сметаме дека е соодветно да се дадат следниве општи препораки:

(i) треба да постојат конкретно дефинирани системи за управување со случаи во сите одговорни институции, фокусирајќи се на индивидуалните карактеристики на секој случај и индивидуалните потреби на секое дете кое е жртва на насилство;

(ii) внатрешните протоколи кои се спроведуваат во рамки на одговорните институции треба да се формулираат, имплементираат и оценуваат во согласност со националниот заеднички протокол за насилство врз деца;

(iii) треба да се направат подобрувања во механизмите за упатување, најпрво преку обезбедување на јасни инструкции за ултите и одговорностите на секој одговорен сектор;

(iv) треба да се направат подобрувања во меѓусекторската соработка, преку континуирана обука на одговорните професионалци, имплементација на систем на редовни работни состаноци на вклучените тимови и споделување на добри и најдобри практики за заштита на децата жртви на насилство;

(v) треба да има и развој на критериуми и воспоставување на специјализирани, стандардизирани сервиси за деца-жртви на насилство; и

(vi) треба да се развијат и применат секторски таргетирани програми за обука за справување со случаи на насилство врз деца за идните стручни работници кои сè уште се во образовниот процес (т.е. обука пред вработување), како и за стручните работници кои веќе се вработени и имаат практични знаења (т.е. обука за време на работа).

(viii) треба да се развие национален механизам за следење на институционалниот одговор при случаи на насилство врз деца, вклучувајќи формирање на специјализиран тим кој ќе ги разгледува сите активности преземени од институциите во такви случаи.

СПЕЦИФИЧНИ ПРЕПОРАКИ ЗА СТРУЧНИ РАБОТНИЦИ

Врз основа на претходното претставување и дискусијата за наодите (види го тој дел, погоре), сметаме дека е соодветно да се дадат следниве специфични препораки по сектори:

ПРЕПОРАКИ ЗА ЗДРАВСТВЕНИ РАБОТНИЦИ

(i) како прашање на итност, знаењата на работниците во здравствениот сектор во однос на идентификацијата на различните форми на насилство врз децата, соодветните постапки за пријавување и упатување и нивното познавање на институциите кои обезбедуваат услуги за заштита и третман на деца жртви на насилство треба да се подобрат. Тоа треба да се случи преку:

→ треба да се утврди минимален број часови поминати во обука поврзана со идентификација, пријавување, упатување

и заштита на децата-жртви на насилство, а овој минимум треба да се спроведе како задолжителна мерка за да се добијат или обноват лиценците за работа;

→ треба да се направи и имплементира систем на работилници за презентирање на постоечкото национално законодавство, протоколите и механизмите за заштита против насилство врз деца, пред вработување и во текот на работата.

→ Министерството за здравство треба да назначилицекооеодговорнозаинформирање на раководителите на сите здравствени установи и сите други релевантни установи (на пр., Лекарската комора, Здружението на педијатри, Здружението на доктори за семејна медицина и сл.), навремено, за новите законски решенија (или измените на постојното законодавство), протоколи, упатства и други документи. Раководителите потоа ќе ги дистрибуираат овие информации до сите засегнати страни.

(ii) стручни работници од други сектори (како што се социјални работници, педагози, психолози и/или психотерапевти) треба да бидат ангажирани или вработени во сите здравствени установи, со цел да обезбедат поддршка за децата жртви на насилство и членовите на нивните семејства;

(iii) педијатри, семејни лекари, лекари во ургентни одделенија и медицински сестри треба да бидат обучени за идентификација на злоупотреба на деца и за протоколите за упатување и пријавување на злоупотреба на деца;

(iv) Министерството за здравство треба да ги идентификува професионалците (на пр., психијатри, психотерапевти и психолози) кои работат на полето на насилство врз деца и обезбедуваат можности (на пр., државни стипендии) да ги зголемат своите знаења за третманот на децата жртви на насилство и надминување на траумите; и

(v) сите работници во здравствениот сектор треба да бидат информирани и вклучени во мултисекторска соработка кога работат на случаи на насилство врз деца.

ПРЕПОРАКИ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАБОТНИЦИ

(i) треба да се формираат интердисциплинарни тимови на професионалци (на пример, психолози, социјални работници, педагози) со експлицитна намена за справување со случаи на насилство врз деца, во секој статистички регион на земјата. Се препорачува, како практична мерка, тимовите да се наоѓаат во центрите за социјална работа. Работата на овие интердисциплинарни тимови треба да вклучува:

- развој и имплементација на програми за обука за специфичното прашање за насилство врз децата, вклучувајќи обезбедување на почетна поддршка, интервенција во криза и одговор третирање на траумата;
- развој и имплементација на модел на поддршка на семејството чие дете е жртва на насилство;
- посета (од сите професионалци кои се членови на овие тимови) на посебни обуки за постојано подобрување на нивното знаење и практични вештини во работењето со деца-жртви на насилство и нивните семејства; и
- надзорот од поискусните колеги или ментори мора да биде достапен и организиран на редовна основа.

(ii) треба да се развијат програми за обука за идентификација, пријавување, упатување и заштита на деца-жртви на насилство и да се спроведуваат најмалку еднаш годишно за сите социјални работници; и

(iii) треба да се развие програма за професионален надзор на давателите на услуги, со цел да се спречи „прегорување“ [„burn out“] и други фактори кои ја намалуваат работната ефикасност и да им се овозможи на членовите на персоналот да научат нови и ефективни стратегии за справување со цел да се подобри нивната професионална и лична благосостојба.

ПРЕПОРАКИ ЗА НАСТАВНИЦИ И ДРУГ ОБРАЗОВЕН КАДАР

(i) треба да се зајакнат капацитетите на психолошко-педагошката служба во основните и средните училишта за разбирање на проблемот на насилство врз деца и нивните знаења за идентификација, упатување и поддршка на деца жртви на насилство преку:

- редовни обуки и работилници на теми поврзани со прашањето на насилство врз деца;
- специфична обука за поддршка на деца-жртви на насилство, организирана најмалку еднаш годишно; и
- надзорот од поискусните колеги или ментори мора да биде достапен и организиран на редовна основа.

(ii) специфични наставни содржини за прашањето на насилство врз деца треба да бидат вклучени во обуките за идните наставници;

(iii) Министерството за образование треба да назначи лице кое е одговорно за навремено информирање на раководителите на сите училишта и други образовни институции за новото национално законодавство (или измени на постојното законодавство), протоколи, упатства и други документи. Раководителите потоа ќе ги дистрибуираат овие информации до сите вработени; ќе организираат работилници; и ќе се осигураат дека секој ја разбира својата улога;

(iv) треба да се развијат и имплементираат превентивни програми специфични за прашањето на насилство врз децата на секое ниво на образовниот систем, вклучувајќи ги сите основни и средни училишта;

(v) наставниците и другите вработени во психолошко-педагошката служба треба да бидат информирани и вклучени во мулти-секторска соработка кога работат со случаи на насилство врз деца.

ПРЕПОРАКИ ЗА ПОЛИЦИСКИ СЛУЖБЕНИЦИ

(i) Како итно прашање, треба да се подобри знаењето на сите полициски службеници во однос на идентификацијата на различните форми на насилство врз децата; соодветните постапки за пријавување и упатување; и познавањето на институциите кои обезбедуваат услуги за заштита и третман на деца жртви на насилство. Тоа треба да биде преку учество во редовни работилници и обуки за овие теми;

(ii) треба да се развие програма за професионален надзор на полициските службеници, со цел да се спречи „прегорување“ [„burn out“] и други фактори кои ја намалуваат работната ефикасност и да им се овозможи на полициските службеници да научат нови и ефикасни стратегии за справување со цел да се подобри нивната професионална и лична благосостојба; и

(iii) психолошко советување за полициските службеници кои редовно работат на случаи на случаи на насилство врз деца треба да биде или задолжително или широко достапно.

ПРЕПОРАКИ ЗА ПЕРСОНАЛОТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА ДЕЦА

(i) треба да се зајакнат капацитетите на вработените, преку вработување на доволен број стручни работници за работа со деца за спречување и заштита од насилство;

(ii) треба да се подобрат знаењата на вработените за различните форми на насилство, со експлицитен фокус на институционалното насилство и насилството кое произлегува од предрасуди и дискриминација;

(iii) треба да се развие програма за професионален надзор на вработените, со цел да се спречи „прегорување“ [„burn out“] и други фактори кои ја намалуваат работната ефи-

касноста и да им се овозможи на вработените да научат нови и ефикасни стратегии за справување со цел да се подобри нивната професионална и лична благосостојба;

(iv) треба да постои поголема вклученост на вработените во програмите за обука, работилниците и јавните дебати кои се однесуваат на прашањето на насилство врз деца, со цел да се запознаат со работата на другите релевантни институции и организации и да се олесни размената на добри и најдобри практики;

(v) програмите за ненасилно разрешување конфликти за децата сместени во институциите треба да се развијат и да се имплементираат во сите институции за деца; и

(vi) треба да се развие блиска соработка со невладините организации кои работат на насилство врз деца или слични теми (како што е семејното насилство), со цел добивање поддршка во нивната работа.

ПРЕПОРАКИ ЗА КЛУЧНИТЕ ЧИНИТЕЛИ

Како што беше претходно наведено (види дел „Методологија“, поддел „Обработка и анализа на податоци“), она што ќе се понуди во овој дел е збир на препораки за клучните чинители општо, врз основа на наодите добиени од интервјуата со дванаесет клучни чинители спроведени од страна на меѓународниот консултант (погледнете во делот „Методологија“, под-дел „Клучни чинители“). Секако, овие препораки, исто така, ќе послужат како дополнување на оние кои се веќе дадени во деловите „Општи препораки“ и „Специфични препораки за практичари“ (види погоре) во овој дел од извештајот.

Разбирање на насилството врз децата

Од наодите може да се види (погледнете го тој дел погоре) дека клучните чинители испитаници во истражувањето покажаа свесност за мулти-факторијалната природа на насилството врз децата и дадоа одговори

кои го рефлектираа тоа разбирање. Семејните фактори беа споменати од страна на мнозинството од испитаниците - некои се осврнаа на присуството на насилство во потесното семејство на детето, како што е сведочење или трпење семејно насилство. Дел од испитаниците се осврнаа на проблемите предизвикани од дисфункционалните семејни врски и распаѓањето на браковите и разводот, како и емоционалната недостапност на родителите и како тие можат (барем потенцијално) да бидат фактори на ризик за насилство врз децата. Тешко е да се види кои конкретни препораки може или би можеле да се направат тука, во однос на тоа испитаниците да го документираат своето знаење и да ги разберат тажните реалности во животот на многу деца, без разлика дали всушност тие деца ќе доживеат (или можеби ќе научат да извршуваат) насилство. Она што може да се заклучи е дека важноста на улогата на социјалната работа и другите видови на семејни услуги во справувањето и спречувањето на случаи на насилство врз децата не може во никој случај да се потцени.

Идејата за она што психолозите го нарекуваат „социјално учење“ на агресивно однесување, односно потенцијалната меѓугенерациска репродукција на моделите на насилство, е уште една тема која беше присутна. Возрасните во општеството, особено родителите, имаат посебна одговорност да размислуваат не само за она што децата го учат свесно, туку и за она што децата можат да го научат преку следење на однесувањето на возрасните. Некои од испитаниците кои се осврнаа на дисфункционалните семејни односи рекоа дека тие се поверојатни кога образовните нивоа, или можеби нивоата на свесност и знаење, се пониски кај одредени типови на семејства. Предлогот на испитаникот шест дека „Треба да започнеме со возрасните – повторната едукација на возрасните“ можеби треба да се разгледа како директна препорака. Влијанието на пошироките општествени модели на насилството врз децата исто така беше споменато од четворица од испитаниците. Традиционалните патријархални ставови кон девојките и жените се сметаа за проблематични; тоа би било потенцијал-

на клучна област на фокус за секоја програма за подигање на свеста и едукација на родителите и возрасните која треба да се спроведе.

Она што можеби е потешко да се постави во рамки на директни препораки се двата коментари за потенцијалните негативни ефекти од неодамнешната политичка нестабилност во земјата. Меѓутоа, може да се тврди дека ако возрасните воопшто, а посебно родителите, треба да се едуцираат или на друг начин да им се подигне свеста за одредени карактеристики поврзани со насилството врз децата, тогаш тоа мора да важи и за оние возрасни кои се, или кои имаат намера да станат, политички лидери. Сигурно треба да се размислува околу можноста децата да научат за агесијата и насилството од возрасните, а особено од оние возрасни кои се моќни примери.

Додека еден испитаник се осврнa на променливите општествени вредности во текот на изминатите две или три децении кои имаат позитивни ефекти во однос на училишната практика, т.е. телесното казнување повеќе не е прифатено како нормално или корисно, коментарите во врска со недостатокот на применливи санкции и неэффективноста на институциите кои имаат одговорности за заштита на децата, не беа пријатни за читање. Како што беше наведено во делот „Наоди“, клучните чинители имаат одредени гледишта за тоа што може да се смета за „добра“ или „најдобра“ пракса во спречувањето и справувањето со насилството врз децата, а некои препораки врз основа на овие коментари ќе бидат дадени подолу.

Од наодите (види го тој дел погоре) може да се види дека поголемиот дел од клучните чинители кои дадоа конкретни коментари за случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата (седум од единаесет испитаници) во нивните одговори се повикаа на постоењето на законски рамки, протоколи, мониторинг и координација на системите кои се веќе воспоставени во системот за заштита на децата во земјата. Меѓутоа, додека еден од седумтемина испитаници изрази мислење дека решавањето на ова прашање е

во поконзистентна примена на постојните мерки, четворица го покренаа прашањето дали доброто законодавство и протоколите, како и постојните системи за следење и надзор, нужно обезбедуваат добра пракса, особено во институциите. „Секундарна виктимизација“ беше спомената од страна на еден од испитаниците кој како пример го даде постоењето (во некои случаи) на практиката на повеќекратно интервјуирање на деца-жртви на насилство. Дополнително, уште еден од овие седум испитаници го покрена прашањето за тоа како подобрувањата во таквите системски мерки може да бидат ограничени во нивната ефикасност поради длабоко вкоренетите општествени модели на занемарување. Покрај овие сеопфатни системски прашања, недостатокот на обуки или на неопходната свесност за професионалната улога на вработените во системот за заштита на децата, беа споменати од четворица од единаесет испитаници кои дадоа конкретни коментари за насилството врз децата во системот за заштита на децата. Заедно, се чини дека од страна на повеќето испитаници клучни чинители беше идентификуван јаз помеѓу законодавството и протоколите (општо гледани позитивно) и спроведувањето на истите во пракса - со други зборови, помеѓу она што треба да се случи и она што всушност се случува. Се чини дека е невозможно да се разбере како универзалните права што им се гарантирани на сите деца според уставот би можеле да бидат применети од страна на вработените кои „...и не ја разбираат позицијата на која се назначени“ и „...таму се само за да ги поминат осумте работни часа“ (како што ги карактеризираше испитаникот број десет). Оттука, неопходно е да се сугерира јазот во свесноста и обуките конкретно наведени од страна на клучните чинители треба да бидат адресирани преку итно обезбедување на активности на национално ниво за обуки пред вработување, ангажирање (т.е. критериуми за вработување, јасност на очекувањата од професионалните улоги, надоместок) и нивоа на обука на работното место, како и подобрување на ефикасноста и одговорноста на мерките за следење и надзор во согласност со националното законодавство и протоколите.

Понатаму, постоењето на овој претходно споменат „јаз“ меѓу законодавството / политиките и праксата исто така се чинеше имплицитен во коментарите на двата испитаника кои експлицитно упатуваа на потребата од деинституционализација како заштитна мерка против феноменот на насилство врз децата во системот за заштита на децата. Еден од овие испитаници се осврна на националната стратегија за деинституционализација која, за жал, е фокусирана исклучиво на институциите за возрасни и децата со попреченост. Доколку навистина е така, тогаш доста е едноставно да се следи директната импликација на коментарот на овој испитаник и да се даде предлог дека треба да се размисли да се направат мерки за деинституционализација пошироко во различните сектори за обезбедување на неа.

За ефективност на постоечките мерки

Од наодите (види го тој дел погоре) може да се види дека само еден од клучните чинители учесници во истражувањето го изразил ставот дека можеби ќе бидат потребни и некои дополнителни измени на националното законодавство (да се потсетиме (види го делот „Методологија“ погоре, под-делот за „Учесници“) дека петмина од овие дванаесет испитаници рекле дека професионално се занимаваат со право. Како што беше забележано во наодите (види погоре), она што се чини дека е многу почесто (шестмина од дванаесетте испитаници дадоа вакви коментари) е позитивно гледиште кон законската рамка, а дека проблеми од различна природа се појавуваат при имплементација на таквото законодавство, односно како се преведува правната теорија во професионалната пракса. Примерите што беа дадени вклучуваат и претпоставено намалување на бројот на испитувања на детето сторител или жртва на насилство; формулари и протоколи кои се развиени, а едноставно не се користат; разлики кои очигледно постојат во некои училишта меѓу забраната на насилство и казнувањето; и општи ограничувања во однос на ресурсите. Јасно е дека стручните работници треба да се поддржат во нивната работа. Се чини дека е соод-

ветно да се сугерира дека оваа поддршка треба да биде дадена и пред вработувањето и во текот на работата. Најпрво, секако, ново-обучените и новоименуваните практичари треба да ги знаат законските и политичките рамки кои ќе ја водат нивната идна работа. Исто така практиката на постојните стручни работници мора да се води; со оглед на релативно новите законски рамки и рамки на национални политики, се разбира дека голем број практичари ќе работат значителен број на години според нивното (можеби релативно) разбирање на постарите системи и практики. Накратко, постои јасна потреба за правилно координирани системи на обуки пред вработување и континуирана професионална обука во текот на работниот век за практичарите во системот за заштита на децата, со цел да се рефлектираат новите промени во законската рамка и рамката на националните политики и професионалната пракса да се усогласи со нив.

Она што (повторно) е потешко е директно да се извлечат препораки од коментарите за потенцијалните негативни ефекти врз насилството врз децата од неодамнешната политичка нестабилност во земјата, како и проблемите кои произлегуваат од постојаните промени во министрите (а со тоа и со приоритетите на министерствата). Сепак, двајца од учесниците зборуваа за потребата од безбедни куќи или засолништа во кои би се правела проценка и би се третирало детето жртва на насилство, а оваа конкретна и директна препорака (направена од искусни клучни чинители) сигурно треба да се разгледа подлабоко.

Петмина од учесниците се осврнаа на друг „јаз“, односно дека иако меѓусекторската соработка се смета за клучна за соодветна работа на сервисите за децата жртви на насилство, таа активност во областите каде што меѓусекторската соработка е потребна е на некој начин ранлива. Нивните препораки во овој поглед можеби можеби се карактеризираат со гледиштето и препораката дека треба да се посвети доследно внимание на одржување и подобрување на меѓусекторската соработка.

Влијанието на родот и другите фактори на еднаквост

Од наодите (види го тој дел погоре) може да се види дека клучните чинители беа свесни за, и често го наведуваа, постоењето на законските рамки кои ја поддржуваат гаранцијата за еднаквост во однос на прашањата за родот и другите фактори на еднаквост во тоа како се идентификуваат случаите на насилство врз деца и како се спречуваат и решаваат. Значајно е тоа што ниеден учесник не зборуваше за потреба од дополнителни законски одредби. Сепак, треба да се забележи дека седуммина од клучните чинители зборуваа за тоа дека искуството во пракса за одредени групи може да биде поинакво, при што етничките малцинства (албанското и ромското население), децата со попреченост и девојките се идентификуваа како ранливи групи. Двајца испитаници се залагаа за понатамошни обуки за оние кои работат со деца со попреченост; сепак, гледиштето што произлезе во однос на општествените ставови кон луѓето од етничките малцинства, лицата со посебни потреби, родовите улоги и одгледувањето на децата потешко може да се постави во рамки на одредена препорака. Сепак, при изготвување на понатамошни протоколи и програми за обука за практичари во системот за заштита на децата, како и при едукација на општеството во целина (во однос на кампањите за подигнување на свеста и наставните планови), тие фактори секако треба да се земат предвид.

Проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаите на насилство врз деца општо

Додека во делот за наоди (види погоре) беше утврдено дека дванаесетте клучни чинители учесници во истражувањето дадоа доста разновидни сугестии во нивните одговори на ова интервју во врска со нивните проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца воопшто, во некои случаи беше можно да се види проширувањето и развојот на идеите кои тие ги предложија во нивните одговори во врска со ефективностата на постојните мерки. До извесен степен, ова беше сосема предвидливо и беше земено предвид при

структурирањето и формулирањето на прашањата; сепак, кристализацијата на препораки за идните мерки од претходните идентификации на празнините во постојните мерки беше корисна. Во однос на сугестиите од страна на поединечни клучни чинители - важноста на деинституционализацијата, улогата на истражувањето во одредувањето приоритети за делување (овој пат, конкретно се однесува на законодавството) и потребата да се следи спроведувањето на судските постапки и како тие се проследуваат со детски и семејни сервиси – сите се конкретни предлози од искусни клучни чинители и сите треба внимателно да се разгледаат.

Како што може да се види од делот за наоди (види погоре), постоеше одредена согласност за важноста на поголема свесност во општеството воопшто во однос на феноменот на насилство врз децата. Беа дадени директни предлози во врска со потребата од процес на едукација на пошироката јавност, со очекувани придобивки, вклучително и олеснување на пријавувањето на насилството врз децата (дадено како област каде што се потребни подобрувања). Во однос на обезбедување потенцијални можности за проширување на напорите во овој поглед (односно, од потесен фокус на давателите на професионални услуги кон општеството во целина) корисни беа предлозите на двајца од клучните чинители во врска со можните придобивки од поголема вклученост на локалните власти.

Повторно, некои од клучните чинители (тројца во оваа прилика) се осврнаа на прашања од професионалната пракса, како и на потребите за подобрувања во знаењата и чувството на професионална одговорност барем кај дел од вработените во системот за детска заштита. Прашањето за подобрување на меѓусекторската соработка кое исто така беше претставено претходно (во одговорите на второто прашање, односно она кое се однесува на ефективностата на постојните мерки, погоре), беше поставено од страна на двајца од дванаесетте клучни чинители. Исто така, и потребата за безбедни куќи или засолништа во кои ќе може да се врши проценка и третман на деца-

та жртви на насилство. Како што нагласив претходно, оваа директна препорака (дадена од страна на искусни клучни чинители) сигурно треба понатаму да се разгледа.

Проценки на „добри“ и „најдобри“ практики во случаите на насилство врз деца во системот за заштита на децата

Во однос на давање препораки за „добри“ или „најдобри“ практики во случаи на насилство врз деца во системот за заштита на децата, еден учесник рече дека решението на ова прашање е во поконзистентна примена на постојните мерки. Сепак, нејзиниот одговор не беше типичен за другите клучни чинители во овој поглед; десетмина од единаесетте клучни чинители кои дадоа конкретен одговор на ова прашање (еден не одговори), ја изразија потребата вниманието да се посвети на факторите на организација, кадровско екипирање и сместување (честопати сите или дел од овие во комбинација). Четворица се осврнаа на потребата за зајакнување на националната координација и меѓусекторската соработка, при што двајца од нив ја поврзаа

оваа потреба конкретно со намалување на штетните последици за децата жртви на насилство (траума и секундарна виктимизација), каде што овие системски проблеми преовладуваат и постојат. Четворица други учесници се осврнаа на факторите на екипирање; потребата од испитување и промовирање на внимателна селекција и регрутирање на персоналот за детска грижа беа споменати од двајца од нив, а потребата да се посвети внимание на праксата и основните ставови и мотивации кај персоналот за грижа на деца беше споменат од двајца други испитаници. Двајца други учесници се осврнаа на потребата од замена на поголемите институции за деца со помали домови, експлицитно поврзувајќи го ова со докази за подобри резултати за децата. Додека ова беше исто така еден предлог (а со тоа и статистички ретка појава како и гореспоменатиот учесник кој го изнесе своето гледиште дека она што постои, со мали промени, е веројатно е доволно), учесникот кој говореше за улогата на истражувањата во обезбедувањето на основа за идните реформски мерки, се чини дека изнесе важна поента.

РЕФЕРЕНЦИ

Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: 'Much ado about nothing'? *Psychological Medicine*, 40: 717–729.

British Psychological Society (2009). Code of Ethics and Conduct. Available on-line: http://www.bps.org.uk/system/files/Public%20files/bps_code_of_ethics_2009.pdf [Accessed April, 2018].

Bronfenbrenner, U. (1977). Towards an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, July, 513-531.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bross, D.C. (2000). *World Perspectives on Child Abuse: The Fourth International Resource Book*. Denver, CO: Kempe Children's Center, University of Colorado School of Medicine.

Byrne, J. (2016). Secure residential facilities failing the children and the staff. *Irish Examiner*, May 17th. Commission to Inquire into Child Abuse Vols. 1-5 (2009). Report of the Commission to Inquire into Child Abuse Vols. 1-5. Dublin: Stationery Office.

Edwards, R. (1998). A critical examination of the use of interpreters in the qualitative research process. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 24:1, 197-208.

European Committee for Social Rights (2016). *Activity Report 2016*. Strasbourg: Council of Europe.

Farrington, D.P. & Ttofi, M.M. (2009). School-based programmes to reduce bullying and victimisation. *Campbell Systematic Reviews*, 2009:6. Available from www.campbellcollaboration.org

Lynch, J.J. & Minton, S.J. (2016). Peer abuse and its contexts in industrial schools in Ireland. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 8(2): 76-85.

Mc Guckin, C. & Minton, S.J. (2014). From theory to practice: two ecosystemic approaches and their applications to understanding school bullying. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 24(1): 36-48.

Megjashi (2009). Perception of Children's Rights, Discrimination and Children's Exposure to Violence in Macedonia. Available on-line: http://www.canee.net/macedonia/perception_of_children_s_rights_discrimination_and_children_s_exposure_to_violence_in_macedonia [Accessed April, 2018].

Menesini, E. & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health and Medicine*. Open Access: <http://dx.doi.org/10.1080/13548506.2017.1279740>

Merrell, K. W., Gueldner, B. A., Ross, S. W., & Isava, D. M. (2008). How effective are school bullying intervention programs? A meta-analysis of intervention research. *School Psychology Quarterly*, 23(1): 26–42.

Minton, S.J. (2010). Students' experiences of aggressive behaviour and bully / victim problems in Irish schools. *Irish Educational Studies*, 29(2): 131-152.

Minton, S.J. (2012). *Using Psychology in the Classroom*. London: Sage Publications.

Minton, S.J. (2014). Prejudice and effective anti-bullying intervention: evidence from the bullying of 'minorities'. *Nordic Psychology*, 66(2): 108-120.

Minton, S.J. (2016). *Marginalisation and Aggression from Bullying to Genocide: Critical Educational and Psychological Perspectives*. Rotterdam: Sense.

- Minton, S.J. (2017). Why aren't we beating bullying? *The Psychologist*, 30 (March): 40-43.
- Minton, S.J. & O' Moore, A.M. (2004). A Review of Scientifically Evaluated Good Practises of Preventing and Reducing Bullying at School in the EU Member States. European Commission.
- Ministry of Health, Ministry of Education and Science, Ministry of Labor and Social Policy, (2012): Multiple Indicator Cluster Survey (2011). Skopje: 114-129.
- National Indian Law Library (2017). Meriam Report: The Problem of Indian Administration (1928). Available on-line: <http://www.narf.org/nill/resources/meriam.html> [Accessed February, 2018].
- National Network to End Violence against Women and Domestic Violence (2017). Available on-line: <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk> [Accessed February, 2018].
- Office of the Ombudsman (2012). Annual Report / National Preventive Mechanism under the Optional Protocol to the Convention Against Torture. Skopje: Office of the Ombudsman.
- Olweus, D. (1991). Bully / victim problems among school children: Basic facts and effects of a school based intervention programme. In D. Pepler & K. Rubin (eds.), *The Development and Treatment of Childhood Aggression*. Hillsdale, NJ: Lawrence Earlbaum Associates.
- O' Moore, A.M. & Minton, S.J. (2004). *Dealing with Bullying in Schools: A Training Manual for Teachers, Parents and Other Professionals*. London: Sage.
- O' Moore, A.M. & Minton, S.J. (2011). *Cyber-Bullying: The Irish Experience*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers.
- Raleva, M.; Peshevska, D.J. & Sethi, D. (2013). *Survey of Adverse Childhood Experiences among Young People in the Former Yugoslav Republic of Macedonia*. Copenhagen: WHO Office for Europe.
- Roland, E. & Idsøe, T. (2001). Aggression and bullying. *Aggressive Behaviour*, 27(6): 446-461.
- Science Council (2018). Model Rules of Conduct for Registrants. Available on-line: <http://sciencecouncil.org/web/wp-content/uploads/2016/01/The-Science-Council-Model-Rules-of-Conduct-for-Registrants.pdf> [Accessed April, 2018].
- Shannon, G. (2017). *Audit of the Exercise by An Garda Síochána of the Provisions of Section 12 of the Child Care Act 1991*. Dublin: An Garda Síochána.
- Smith, P.K. (ed). (2003). *Violence in Schools: The Response in Europe*. London: Routledge.
- Squires, A. (2009). Methodological challenges in cross-language qualitative research: A research review. *International Journal of Nursing Studies*, 46(2): 277-287.
- Testorides, K. (2017). Protesters attack Macedonian lawmakers over leadership vote, dozens injured. *Chicago Tribune*, April 27th. Available on-line: <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/ct-macedonia-parliament-protests-20170427-story.html> [Accessed February, 2018].
- Trinity College Dublin (2018). *College Ethics Policy*. Available on-line: <https://www.tcd.ie/about/policies/ethics-policy.php> [Accessed April, 2018].
- UNICEF (2005). *Study on Institutional Response to Violence against Children*. Skopje: United Nations Children's Fund.
- UNICEF (2014). *Hidden in Plain Sight: A Statistical Analysis of Violence against Children*. New York: United Nations Children's Fund Data and Analytics Section.
- UNICEF (2018). *The Former Yugoslav Republic of Macedonia: Child Protection Overview*. Available on-

line: <https://www.unicef.org/tfymacedonia/protection.html> [Accessed April, 2018].

United Nations (2018a). Convention on the Rights of the Child. Available on-line: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> [Accessed April, 2018].

United Nations (2018b). Status of Treaties: Convention on the Rights of the Child. Available on-line: https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-11&chapter=4&lang=en [Accessed April, 2018].

United Nations Secretary-General (2006). Report of the Independent Expert for the United Nations Study on Violence against Children. Available on-line: http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/a_61_299_un_study_on_violence_against_children.pdf [Accessed April, 2018].

University of Cambridge (2003). Generic Profile of Research Assistant. Available on-line: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.admin.cam.ac.uk%2Foffices%2Fhr%2Faward%2Fpd33%2Fgeneric%2Fresearchassistant.pdf&date=2010-05-18> [Accessed April, 2018].

US Department of State (2016). Macedonia 2016 Human Rights Report. Available on-line: <https://www.state.gov/documents/organization/265658.pdf> [Accessed April, 2018].

Wolke, D., & Lereya, S. T. (2015). Long-term effects of bullying. *Archives of Disease in Childhood*, 100: 879–885.

World Health Organisation (1999), Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, March 29th - 31st. Geneva: World Health Organisation,

World Health Organisation (2002), World Report on Violence and Health. Geneva: World Health Organisation.

World Health Organisation (2014). Global Status Report on Violence Prevention. Geneva: World Health Organisation.

